

A GAZDA NÉLKÜLI VILÁG MENEDZSEREI

(A fenntartható fejlődés jövője és a globális kormányzás)

SIMAI MIHÁLY*

„Egy ország képességét arra, hogy a fenntartható fejlődés útján haladjon, nagymértékben népességének és intézményeinek kapacitása, valamint ökológiai és földrajzi feltételei határozzák meg. A kapacitás építés, specifikusan magában foglalja az ország emberi, tudományos, technikai, szervezeti, intézményi és erőforrás fejlesztő képességeit” (Agenda 21, 37. fejezet)

1. A globális kormányzás fogalma és szerepe.
2. A zöld fejlődés céljai a globális környezeti kormányzás rendszerében.
3. Zöld irányzatok és szervezetek a civil társadalomban és a zöld pártok
4. A civil szervezetek főbb zöld áramlatai
Liberális környezeti reformisták.
Globalista környezeti mozgalmak.
Rendszer-kritikus mozgalmak és a szocialista zöldek, zöld pártok.
Radikális és anarchista zöld mozgalmak.
Vallásokhoz kapcsolódó zöld civil mozgalmak
5. „Zöld pártok” a nagyvilágban
6. A vallások eszméi, hálózatai és szerepe a globális kormányzásban
7. Az államok a fenntartható fejlődés globális kormányzásban: sikereik és kudarcaik
8. Kísérletek a környezeti teljesítmény mérésére.
9. A fenntartható fejlődés kormányzásának regionális és globális szintjei.
9.1. A regionális környezeti kormányzás
9.2. A globális kormányzás multilaterális szervezetei és hatékonysága.

*

1. A globális kormányzás fogalma és szerepe

Az ember többdimenziós élőlény. Tevékenysége és ennek következményei is így értelmezendők. Mint biológiai lény része a természetnek, amelynek keretei és feltételei között kifejlődött. Mint társadalmi lény, meghatározott intézményi keretek között él, termel és fogyaszt. sokoldalúan formálva az adott keret és feltételrendszert. Mint a különböző tevékenységeket szabályozó rendszerek tárgya és alanya, „alattvaló” végrehajtó, vagy meghatározó jelentőségű innovátor, és szervező. Mint egyén, különböző közösségek, csoportok része és formálója. . Mint a történelmileg felhalmozott biológiai, társadalmi örökségek részese, hordozója ezek pozitív és negatív vonásainak. Mint kora civilizációinak részese, az adott kor vívmányainak, konfliktusainak képességeinek forrása, részese és formálója.¹ A XXI században a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos globális kihívások keletkezése, hatékony kezelése és megoldása az

---

* A szerző: *Simai Mihály DSc* (Budapest, 1930.) *Prof. Emeritus*. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, az ENSZ Társaságok Világszövetségének örökös tiszteletbeli elnöke. Az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének volt igazgatója. Elnöke volt az ENSZ Egyetem Igazgatótanácsának, alelnöke a UNICEF Kormányzótanácsának.

Kutatási területe a világgazdaság szerkezeti rendszere, átalakulásának fő irányai és következményei, globalizáció, nemzetközi szervezetek, transznacionális vállalatok, tudományos és műszaki fejlődés.

¹ Mihály Simai: *The Age of Global Transformations: the Human Dimensions*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001

„ember” valamennyi dimenzióját érinti. Döntő mértékben függ azonban attól, hogy, a különböző közösségek, főként az eltérő méretű, fejlettségű és szerkezetű államok érdekviszonyai és a folytatódó globálissá terebélyesedett globalizációs folyamatok következményeinek, szükségessé vált közös cselekvést igénylő menedzsmentje közötti konfliktust miképpen tudja a világ áthidalni. A feladatok sokrétűek és helyi, országos, regionális és globális szinten, a bolygó különböző térségeiben eltérő intenzitással és sürgőséggel fogalmazódtak meg. Ezek átfogó kezelésével kapcsolatos tevékenységek összessége jelenti a magyar nyelvre sem pontosan lefordítható „global governance” alapvető feladatát. Az emberiség jövője a harmadik évezredben döntő mértékben függ attól, hogy milyen mértékben és hatékonysággal lesz képes erre.²

A globális kormányzás koncepciójának egyik első definíciója”. Harlan Cleveland amerikai közgazdásztól származik, aki a „global governance” tevékenységet a „gazda nélküli világ menedzsmentje”-ként jellemezte³. A „governance” egyébként az angol nyelvben sem tiszta fogalom: kevesebb mint kormányzás de több mint szabályozás. Különböző tevékenységeket foglalhat magában: intézmények és együttműködési rezsimek döntései alapján született problémamegoldó „kikényszeríthető” intézkedéseket valamint informális rendezéseket, amelyekben adott területek „szereplői” megegyeztek. A lényeg az, hogy valamely rendszer működését meghatározott érdekeknek és céloknak megfelelő irányba tereljék és kialakítsák a megoldások feltételeit. E munkában a „governance” fogalom magyar megfelelőjeként a „kormányzást” használom. A globális jellegű kormányzás nemcsak a bolygó egészére vonatkozhat, hanem a világrend keretében valamilyen alrendszer, pl. a nemzetközi pénzügyek, a világkereskedelem az egészségügy vagy a fenntartható fejlődés egészének és fő területeinek, pl. a környezettel kapcsolatos problémáknak átfogó kezelésére, közös menedzsmentjére is. Ezek az alrendszerek egyébként a fejlődés fenntarthatóságának megteremtésében is lényeges szerepet játszanak.

A globális szintű kormányzás tehát nem valamilyen központi felhatalmazással rendelkező világkormány működésének és döntéseinek eredménye, (ilyen ugyanis nem létezik), hanem különböző területeken szinteken folyó szervezett tevékenységek összessége, amelyben mindazok a szereplők is részt vesznek, akik a társadalmak érdekviszonyainak, értékrendjének és véleményének közvetítői. A veszélyek és a feladatok azonban végső soron planetáris jellegűek. Az előző részekben vázolt, számos területen globálissá kumulálódott helyi és regionális folyamatok következményeit kell kezelni. A problémákért felelősök, az elhárításukban, kezelésükben közvetlenül is érdekelték igen széles köre számára kell a feladatokat meghatározni, a szükséges stratégiákat kialakítani és a célok megvalósításához szükséges eszközök megteremtését elősegíteni. Mindezt nemegyszer olyan területeken kell megtenni, amelyeken az információs bázis bizonytalan, mert a helyzet értékelése gyakran csak becslésekre épül. . Döntő fontosságú az időtényező is: a rövid, közép és hosszú távú feladatok megkülönböztetése és ennek megfelelő kezelése. Mindezek nyomán az elérendő közös célok és az ezekkel kapcsolatos feladatok meghatározása is rendszerint hosszas viták, különböző szintű szakértői vagy politikai döntéshozói tanácskozásokon születő kompromisszumok eredménye. Még bonyolultabb a döntés a célok eléréséhez rendelkezésre álló vagy biztosítandó személyi, szervezeti s különösen az anyagi feltételek megteremtésével kapcsolatban. Ez utóbbi ugyanis a résztvevő államok belpolitikai viszonyaitól és gazdasági lehetőségeitől is függ. A kormányzás hatékonyságát bizonyító „végeredmény” sem könnyen értékelhető.

2. A zöld fejlődés céljai a globális környezeti kormányzás rendszerében.

A fenntartható fejlődést célzó globális kormányzás környezeti céljai között fogalmazódott meg a „zöld fejlődés” globális kibontakoztatása. Szűkebb értelmezés szerint ez csak a nemzetközi, államközi tevékenységek feladata. Ennek intézményei globális szinten azok a nemzetközi szervezetek és a különböző multilaterális keretek között kötött egyezmények, kialakított szabályok, operatív tevékenységek, amelyek a természeti környezet védelmével, a különböző környezeti károk megelőzésével, a bekövetkezett problémák okainak feltárásával és lehetséges elhárításával kapcsolatosak. Szélesebb felfogása, amelyet én is osztok, átfogja a folyamat valamennyi szintjét. Az államok szintjén a környezeti fenntarthatóságot előmozdító nemzeti környezetpolitikákat kialakító és végrehajtásukat végző intézmények játszanak döntő szerepet. Feladataik közé tartozik egyebek között a népesség „környezettudatának” kialakítása és fejlesztése, az országokban lévő természeti erőforrások, védelme racionális felhasználásának elősegítése. A környezeti kormányzás. alapszintjének a társadalmakban működő zöld szervezeteket, zöld pártokat és állami intézményeket tekintem. Véleményem szerint lényeges és a XXI század feltételei között sajátos etikai,

² Mihály Simai: *The Future of Global Governance: Managing Risk and Change in the International System*. Washington DC. USIP Press. 1994.

³ Cleveland, H. *Nobody in Charge: Essays on the future leadership*. Wiley, 2002

szervezeti és tudományos hozzájárulást képviselnek a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban a különböző vallási felekezetek egyházak hálózatai és szervezetei is. A fenntartható fejlődésgazdasági alapszintjét a vállalatok amelyek az előző részekben szerepeltek. Az alapszint és a globális intézmények között sajátos hidakat épültek ki a XX és a XXI század nagy világkonferenciáin. Azért is fontos a globális kormányzás folyamatában az „alapszint” áttekintése, mert a globális célkitűzések megvalósulása végső soron ezen dől el.

3. Zöld irányzatok és szervezetek a civil társadalomban és a zöld pártok

Kofi Annan, az ENSZ volt főtitkára elsősorban a civil szervezetek tanácsadói szerepét hangsúlyozta a kormányok és a nemzetközi szervezetek munkájával kapcsolatban. A környezeti problémákkal összefüggésben azonban a különböző rendszerekben kialakult súlyos problémákra, veszélyekre és feladatokra a legtöbb esetben tudósok, a károsodás következményeitől szenvedő helyi lakosok, civil szervezetek hívták fel a figyelmet és tettek konkrét javaslatokat. A múlt század hatvanas éveiben a tudományos kezdeményezéseknek mint említettük, döntő fontosságú ösztönzést adtak azok a mozgalmak, amelyek a nukleáris világháborúnak a földi életet veszélyeztető következményeire hívták fel a figyelmet. Döntő szerepet játszott a világ gazdasági fejlődése kialakult modelljének súlyos következményeit prognosztizáló Római Club és különösen az 1972-ben megjelent „Növekedés Határai” c. tanulmányuk. Civil környezeti mozgalmak azokban az államokban, amelyek a társadalmi kultúra magasabb fokán álltak, vagy a problémákat tudatosabban kezelő rétegekben a kezdeményező készség a közös fellépésre már a XIX században is működtek. Természetvédő, természetbarát, a a természet értékeinek fennmaradásáért, az erdők irtása ellen, a folyók tisztaságáért védett területek, nemzeti parkok létrehozásáért küzdő vagy a vadállományt féltő és őrző mozgalmak létrejöttek már a XIX században különböző országokban. Európában számos országban alakultak ki természetvédő, természetbarát mozgalmak a XIX században. Magyarországon is erre az időszakra tehető a döntően természetvédő tevékenységekhez kapcsolódó mozgalmak megjelenése amelyek általában a természet jobb megismerését és valamilyen konkrét célt tűztek ki, pl. az erdők, a madarak, a hódok, a vadállomány védelme, a folyószabályozás vagy a fásítás támogatása. Az Egyesült Államok legrégebb és legjelentősebb, nemzetközileg is fontos környezeti mozgalma a Sierra Club pl. 1892-ben alakult meg San Franciscóban. Az ipari fejlődés következményei nyomán a környezeti viszonyok romlása, a világ számos nagyvárosának egyre tarthatatlanabbá váló szennyezettsége, a tudomány egyre drámaibbá váló figyelmeztetései döntő szerepet játszottak a környezetvédő társadalmi mozgalmak kibontakozásában. Egyes országokban hozzájárult a környezetvédő társadalmi mozgalmak terjedéséhez egy további tényező is: a városi életviszonyokból kiábrándult rétegek nosztalgiaja és visszavágyása a falvakba. . A konkrét kezdeményezésekben különböző forrásokból fakadó eszmék és értékek játszottak szerepet: tudományos, vallási, politikai, gazdasági, stb A különböző globális zöld civil szervezetek és mozgalmak kibontakozásában, fejlődésében illetve kiszélesedésében azonban döntő állomás volt az 1992-es riói világkonferencia. /United Nations Conference on Environment and Development/ Ezt követően számuk és befolyásuk különösen gyorsan nőtt és tevékenységi körük is kiszélesedett. Alapvető működési területük természetesen továbbra is a helyi szint. Ez azonban éppúgy jelenthet tudományos közösségeket, szakmai közöket, mint a falvak vagy a városok településeit. Nemzetközi tömörüléseik, szövetségeik révén azonban az ENSZ és más államközi szervezetek szintjén is tevékenykednek, mint kritikus támogatók, vagy kezdeményezők. Tevékenységük egyik döntő fontosságú területe, amelyen különösen jelentős tömegeket tudtak mobilizálni, a környezetvédelem. Az ENSZ egyébként „hivatalosan” három szereplőt ismer el, amelyek munkájában részt vehetnek: az államok kormányait, a nemzetközi szervezeteket és a NGO-kat, vagyis a nem kormánysszervezeteket. Ez utóbbiak részvételének” jogi alapját a Világszervezet munkájában az Alapokmány 71 cikke alkotja, amelyik lehetőséget ad a Gazdasági és Szociális Tanács /ECOSOC/ számára, hogy konzultatív státuszt adjon ilyen szervezeteknek. Ezt tette konkrétan 1968-ban az ENSZ Közgyűlésének 1296 sz. határozata, amelyik meghatározta az akkreditációs feltételeket a nem kormánysszervezetek részvételére az ENSZ különböző munkaterületein és fórumain. A „nem kormány” egyébként meglehetősen ködös fogalom, hiszen rengeteg ilyen szervezetet foglalhat magában, az egyházaktól a tudományos kutatóintézetekig vagy a magánvállalatokig. Sokan próbálkoztak ezért alternatív jelzők bevezetésével/civil szervezet, non-profit szervezet, önkéntes szervezet stb/ de mindaddig sikertelenül.⁴

A környezeti problémák szaporodása, a különböző kockázati tényezők társadalmi és gazdasági okainak világosabb válása és a kiútkeresés az 1960-as évektől jelentős mértékben kiszélesítette a környezeti mozgalmakat kezdeményező illetve az ezekben résztvevők körét. Különböző politikai és ideológiai irányzatú

⁴ <http://www.un-ngls.org/orf/documents/publications.en/agenda21/01.htm>

környezeti mozgalmak bontakoztak ki. Az ökológiai témák kezelésének fontossága, a megoldások keresése sok ország politikai életében is megjelent. Az 1980-as években a környezetvédő mozgalmak és szervezetek a politikai életben már lényeges szereplőkké váltak számos országban. Eleinte elsősorban a gazdaságilag fejlett nyugati országokban szerveződtek, a XX század végén azonban sok volt szocialista államban és fejlődő országban is kibontakoztak. Ebben a folyamatban jelentős szerepet játszottak azok a mozgalmak, amelyek tudatosan építették nemzetközi hálózataikat. Ilyenek pl. a „Geenpeace”, a The Friends of Earth” a World Wildlife Fund” amelyek elegendő szellemi és anyagi bázissal rendelkeztek helyi irodáik vagy csoportjaik kialakításához és fenntartásához. Nemzetköziesedésükben jelentős szerepet játszott az ENSZ civil szervezetekkel foglalkozó hálózata is. A XXI században is az ENSZ fórumai e mozgalmak legfőbb „szinpadai” amelyek lehetővé teszik kölcsönös bemutatkozásukat valamint munkájuk és ajánlásaik, javaslataik propagálását. Tudósok, tudományos népszerűsítők, pedagógusok, világmentő küldetésükben hívó aktivisták, marxisták és békeharcosok, az olyan környezeti károsodások fő szenvedő alanyai, mint a városi légszennyeződés vagy a savas eső, illetve ezek képviselői, feministák, buddhisták, az elrabolt földjük visszaszerzéséért küzdő indiánok, a fejlett államok nagyvállalati által uralt afrikai térségek nemzeti felszabadító mozgalmainak aktivistái, és sok más személyiség teszik e mozgalmakat továbbra is színéssé, érdekessé és meghatározott mértékben befolyásossá is. A környezeti világkonferenciák NGO fórumain s nyilvános rendezvényein több tízezerre tehető a résztvevők száma. Ezek döntő többsége különböző nemzeti mozgalmakat képvisel. Kisebb a nemzetközi szövetségek vagy szervezetek száma. 2014-ben 64 nemzetközi civil szervezet vagy szövetség, és sok tízezer nemzeti civil szervezet illetve mozgalom foglalkozott kifejezetten a természeti környezet problematikájával. E környezeti mozgalmak többsége a múlt század 60-as 70-es éveiben alakult vagy bontakozott ki. . Nagy NGO hálózatok jöttek létre a fenntartható fejlődés, különösen a termelés, a fogyasztás és a biológiai sokrétűség védelmének számos témakörében. Ilyenek pl. a Felelős Életre Nevelést és Kutatást szolgáló Partnerség PERL /Partnership for Education and Research about Responsive Living/ vagy a mérgező vegyi anyagok és hulladékok kiküszöbölését célzó hálózat. Ez utóbbinak 100 országban 700 intézmény a tagja.

A civil szervezetek szerepe a környezeti kormányzásban különböző dimenziókban érvényesülhet. Az államok keretei között igyekeznek befolyásolni a politikai pártokat, a kormányokat személyes kapcsolataik révén, , vagy lobbiznak a kormányintézményekben. A medián keresztül, vagy rendezvényeiken szembesítik a kormányokat ígéreteikkel és azok teljesítésének hiányosságaival, tüntetéseket vagy más megmozdulásokat szerveznek. A nemzetközi szervezetekben, s különösen az ENSZ-ben igen sok területen működnek mint szakmai tanácsadók kezdeményezők, javaslattevők, bírálók, támogatók, közvetítők, bizonyos projektek résztvevői vagy a Világszervezet munkájának népszerűsítői.

4. A civil szervezetek főbb zöld áramlatai

Az egyes mozgalmak különböző neveket választottak, rendszerint a környezeti témák valamelyikét kiemelve tevékenységükben A XX hatvanas éveitől kezdve sok szervezet kezdte használni a „zöld”jelzőt. Egyesek közülük ezzel igyekeztek hangsúlyozni eszmei különbözőségüket a főbb ideológiai áramlatoktól. . Vitatott kérdés, hogy eredményes lehet-e a különböző globális társadalmi és politikai folyamatoktól elszigetelt s csupán a környezeti témákra koncentráló „zöld ideológia”. A XXI század jelenlegi szakaszában a különböző zöld mozgalmak elemzése arra utal, hogy a környezettudatosságban és a zöldnek tekinthető vagy annak deklarált preferenciákban, programokban gyakran korunk főbb „hagyományos” eszme-áramlatai, zöld jelzővel ellátva tükröződnek. A gyakorlati döntésekben környezeti preferenciák, egyébként a témák sokrétűsége és az emberi élet szinte minden területével fennálló összefüggései nyomán megjelenhetnek a politikai döntések befolyásolására irányuló szinte minden törekvésben, a gazdaság és a társadalom fejlesztésében, demográfiától kezdve, a termelés és a fogyasztás, a települési viszonyok, a tudomány és a kultúra, a technikai fejlődés, a nők az idősek és a fiatalok helyzetének alakulása és sok más témában. A környezeti preferenciák természetesen jelen lehetnek különböző politikai irányzatokat valló közösségekben, pártokban vagy más szerveződésekben is. . Számos olyan mozgalom sem homogén egyébként, amelyik magát kizárólag environmentalistának vagyis környezetközpontúnak tartja. Ezek esetében leginkább két fő ismérv alapján lehet mégis egyértelműbben megkülönböztetni két nagy csoportot egymástól. Az egyik az emberekre és közösségeikre összpontosítja tevékenységét és a környezeti rombolásnak az emberek életminőségére gyakorolt hatásai csökkentésére vagy megszüntetésére fordítja figyelmét. A másik nagy csoport “életközpontú”, vagy “bioközpontú”, a földi élet minden formájának védelmét tekinti központi feladatának, beleértve az állat és növényvilágot. Az embert is a “bio” részeként kezeli. . E csoport keretében sajátos mozgalom pl. az állatok jogaiért küzdők tábora. A környezeti mozgalmak között vannak egytémás, /pl. népesedéssel, vízzel vagy fogyasztással foglalkozó mozgalmak és olyanok, amelyek átfogóbb, holisztikus

jelleget. Emellett az egyes államokban működő hagyományos jobboldali, baloldali vagy magukat centristának valló pártok programjai is megfogalmaztak környezeti célokat. Választóik nyomására reagálva nemcsak fontos politikai kérdésként kezelik államuk környezeti viszonyait, hanem az általuk képviselt eszméknek, érdekeknek és értékeknek is igyekeznek megfelelni. Szerepet játszottak az ökológiai geopolitikai viszonyok alakításában is. A XXI században a környezeti mozgalmakban szinte valamennyi jelentősebb eszmei irányzat fellelhető. . Az alábbiakban ezt kíséreltem meg áttekinteni. Meg kell azonban jegyezni, hogy a környezeti problémák bonyolultsága és a megoldáskeresések sokfélesége miatt a gyakorlati feladatokat illetően nincsenek köztük merev határok. A következők a teljesség igénye nélkül igyekeznek vázolni a főbb zöld irányzatok eszmei kapcsolódását.

Liberális környezeti reformisták. Tevékenységük, szerveződéseik alapja az a feltételezés, hogy egyének, a vállalkozók és az államok környezeti magatartásukban és politikájában racionális érdekeiket igyekeznek képviselni és érvényesíteni. Elismerve, hogy korábban nem fordítottak kellő figyelmet a környezetre és azt mindenkorra adótnak vették, megértették, hogy jelentős reformokra van szükség a környezeti viszonyok terén. A racionális felismerés elsősorban a tudomány vívmányaira épül s a szükséges fellépést a környezeti problémák kedvezőtlen jóléti következményei indokolják. Úgy látják, hogy a tudomány és a technikai fejlődés vívmányai lehetővé teszik a környezeti problémák kezelését és megoldását is. A zöld reformista mozgalmakat az emberek jólétéhez közvetlenül kapcsolódó célok jellemzik, pl. a törekvések fogyasztás racionalizálására, a levegő szennyeződése, az üvegház hatás elleni fellépés, a vízminőség javítása, az élelmiszerek minőségének védelme, stb. Fő eszközökként a helyi szerveződéseket és akciókat, a jogrendszer környezetbarát fejlesztését, nemzeti környezeti problémák racionális szabályozását és a pluralizmus alapján álló, tehát a különböző államok érdekeivel és lehetőségeivel is számoló racionális nemzetközi környezeti együttműködés erősítése szerepelnek. Feltételezik, hogy az államok érdekeik felismerése alapján, nemcsak a politikában és a gazdaságban, hanem a környezet kezelésében is racionálisan gondolkodnak és cselekszenek. Ezért bizonyos áldozatokat is hajlandók hozni.

Globalista környezeti mozgalmak. E mozgalmak többsége liberális irányzatú, azonban a környezeti problémák globális jellegéből kiindulva azt az álláspontok képviseli, hogy a a XX század során kibontakozott környezeti kihívások valamennyi térséget és országot érintik bolygónkon s ezért kezelésük, megoldásuk is csak holisztikus, az egész emberiség vagy legalább a föld lakói túlnyomó többségének összefogásával lehetséges. Több mint 350 ilyen mozgalom ismert. Egyes mozgalmaknál, a „föld űrhajó”, mint jelkép arra utal, hogy a népesség az e bolygó természeti erőforrásaira, geo- és bioszférájára van utalva. A föld űrhajó jelképet Kenneth Boulding amerikai közgazdász ajánlotta 1966-ban. Egyesek azzal bírálták a jelképet, hogy túlságosan emberközpontú és bizonyos fokig Nóé bárkájára emlékeztet. Talán ennek alapján fogalmazódott meg a nóé effektus, amelyik a föld biológiai sokrétűségének biztosításával kapcsolatos kiválasztódást az ember feladatának tekintené. Az űrhajó, mint jelkép egyébként annak felismerését illetve elismerését jelenti, hogy bolygónk olyan önszabályozó zárt rendszer, amelyikben az élet működéséhez szükséges energia ugyan kívülről, a naptól származik, de forrásainak döntő többsége nem megújítható. Az energiát sem lehet a végtelenségig „reciklikálni”. A környezeti viszonyok globális jellege természetesen számos, a problémák nemzeti határokon átívelő és kölcsönhatásos folyamatiara épül, amelyek szorosan kötődnek az emberi cselekedetekhez. A legtöbb környezeti mozgalom igyekezett és továbbra is törekszik nemzetközi együttműködési hálózatának kiépítésére. A globalista mozgalmak azonban eleve a multilaterális szervezetek szerepét, a globális elkötelezettségek és a közös fellépés elengedhetlenségét tekintik alapvető fontosságúnak.

Rendszer-kritikus mozgalmak és a szocialista zöldek, zöld pártok. A rendszerkritikus mozgalmak abból indulnak ki, hogy a környezeti problémák alapvető forrása az adott társadalmi berendezkedés, vagyis a társadalmi rendszer és, hogy a kapitalizmusra nemcsak az emberek, hanem a természet korlátlan kizsákmányolása is jellemző volt. Az ipari fejlődés és ennek jellege amelyet sokan a környezeti rombolás fő okának tartanak, tulajdonképpen maga is a profit növelésére irányuló törekvések következménye⁵. Marx a

---

⁵ A múltat illetően nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy a Szovjetunió és más szocialista államok ipari és mezőgazdasági fejlődése és a városiasodás ugyancsak hatalmas környezeti pusztítással, esetenként szörnyű környezeti katasztrófákkal járt. A Szovjetunióban pl. a kormányzat az októberi forradalomhatvanadik évfordulóján ismerte be, hogy súlyos károk keletkeztek a szovjet gazdaságban is. Korábban, a globális környezeti problémákért a kapitalista rendszert tették felelőssé és azt hangoztatták, hogy a szocialista tervezés eleve kizárja a környezeti károsodásokat. A legtöbb volt szocialista országban a tudományos élet is későn kapcsolódott be a globális környezeti gondokkal összefüggő témák nemzetközi kutatásába. A szocialista államok nem vettek részt az 1972-ben Stokholmban

megjegyzése a Tőke harmadik kötetében különösen népszerű a neomarxista környezeti mozgalmak körében: „Egy magasabb szintű gazdálkodási formájú társadalomban az egyének magántulajdonában lévő bolygó éppúgy abszurdnak tűnik majd, mint az, hogy egyik ember egy másiknak a tulajdonában van. Az egész társadalom, egy nemzet vagy az összes társadalmak együttvéve sem tulajdonosai a bolygónak. Csak birtokolják az, annak haszonélvezői, és mint a jó gazda, jobbállapotban kell átadniuk a következő nemzedékeknek⁶. Elsősorban a szocialista zöldek keresnek választ arra a kérdésre, hogy a profitérdekekre épült társadalmi berendezkedés megváltoztatása nélkül lehetséges-e valamilyen zöldebb világ kialakítása, illetve, hogy mennyiben és milyen tényezők hatására „zöldíthető” a piaci viszonyokra épülő rendszer, illetve tekintetben milyen hiteles alternatívákat ajánlhatnak az emberiségnek a piaci rendszer különböző modelljei?”

Rendszer-kritikus jellegük és környezeti programjaik egyébként környezeti mozgalom és zöld pártok többsége közelebb áll közelebb szocialista vagy liberális eszmékhez, mint a konzervatívokhoz vagy a jobboldalhoz.

Radikális és anarchista zöld mozgalmak. Az identitás-jellemző jelzőkkel kapcsolatban talán a legbizonytalanabb annak bizonyítása, hogy mely pártok vagy mozgalmak sorolhatók e csoportba. Közös sajátosságuk, hogy nem tekintik elég hatékonynak a hagyományos környezeti mozgalmakat s ezért új stratégiákra és olyan széles eszköztárra van szükség, amelybe az erőszak és az illegális „földalatti” tevékenységek is beletartozhatnak. Egyértelmű, hogy azok valóban radikálisok, akik nem riadnak vissza erőszakos eszközök alkalmazásától sem, arra hivatkozva, hogy ezek sikeresebben célra vezetőbbek a jelenlegi globális hatalmi és érdekviszonyok fényében. A legszélsőségesebbek közülük az ún. eco-terroristák.⁷ . Más vélemények szerint azok is radikálisnak tekinthetők, akik nem hajlandók semmilyen kompromisszumra és minden érdemi kérdésben az ökológiai érdekeket tartják döntőnek? Jelentős különbség természetesen az, hogy az előbbieket tevékenysége gyakran ütközik törvényes keretekbe, az utóbbiak főként azzal marasztalhatók el azzal, hogy nem számolnak a realitásokkal és az esetleges kedvezőtlen következményekkel a társadalom életének más területein. Sokan osztják azt a véleményt, hogy jelenleg a legradikálisabb környezeti mozgalom a „Greenpeace” Az olyan kevésbé ismert szervezetek, mint pl. az Állatok Felszabadítási Frontja vagy a Front a Föld Felszabadításáért azonban esetenként sokkal erőszakosabban léptek fel és súlyosabb anyagi károkat okoztak.

A társadalmak törvényeinek és szervezeteinek létjogosultságát tagadó anarchista zöld mozgalmakat sokan azonosítják a radikálisokkal. Az anarchista környezeti mozgalmak gyökerei azonban sokkal mélyebbek, szerte ágazóbbak. Egyes zöld anarchista szervezetek megengedhetőnek tartják az erőszakos akciókat is céljaik érdekében. Elhatárolódnak azonban az eco-terrorizmustól. . Az anarchista mozgalmak fő jellemzője azonban az, hogy olyan állam nélküli társadalmat kívánnak, amelyik a természettel is harmóniában él, elfogadva a sokrétűséget a társadalomban éppúgy mint a természetben. Példaképük gyakran az önellátó vidéki élet illetve olyan kis közösségek, amelyek nemcsak az élelmiszereket, hanem az alapvető szolgáltatásokat és a szükséges javakat is biztosítani tudják saját erőből. Nézeteik sokban hasonlítanak azokhoz az eco-konzervatívokhoz akik a hagyományos falusi életvitel iránt nosztalgálnak.

Vallásokhoz kapcsolódó zöld civil mozgalmak

Az egyházak szerepével a környezeti kormányzásban a későbbiekben foglalkozom. Szükségesnek tartottam azonban a civil szervezetekkel kapcsolatban is foglalkozni azzal a kérdéssel, hogy milyen szerepe van a vallási kapcsolódásnak vagy hovatartozásnak a civil szervezetek világában? Mint az előzőekből is kitűnt, a különböző környezeti mozgalmak céljait és eszközeit nagymértékben meghatározzák az alapítók és a támogatók értékviszonyai. A vallási hovatartozás is döntő mértékben értékekhez kötődik. A környezeti témákban a vallási kötődés nemegyszer csak közvetve jelenik meg, a vallott erkölcsi, életstílusbeli értékekben. Ezek a szervezetek emiatt is rendkívül heterogének⁸

---

szervezett első, a környezeti kérdésekkel foglalkozó világkonferencián sem. /Valószínű, hogy ebben nem a téma, hanem az a tény játszott szerepet, hogy az NDK nem vehett részt önálló államként a konferencián/

⁶ Marx, K. *Capital III*; International Publishers: New York, NY, USA, 1967; pp. 745, 776, 812, 820.

⁷ Az amerikai FBI a következőképp határozta meg az eco-terrorizmust: „az erőszak illetve az ezzel való fenyegetés bűnös jellegű alkalmazása személyek vagy tulajdon ellen valamely környezetorientált csoport részéről, környezetpolitikai célokból vagy valamely csoportot célozva, gyakran szimbolikus jelleggel” FBI Congressional Testimony, 2008. Washington DC.

⁸ Az amerikai Sierra Club nevű befolyásos környezetvédő szervezet kézikönyve pl. a következőket írja: „Társadalmunkban semmilyen új, az alapértékeket tartalmazó nézetrendszert nem fogadtak el amelyek a

“Hivatalosan”vallási kötődésű civil szervezetek azok a nemzetközi vagy valamelyik ország keretében működő szervezetek vagy mozgalmak, amelyek magukat ilyennek tekintik, s alapidokumentumaiban ezt kiemelten megfogalmazzák. Ezen az alapon az ENSZ gazdasági és szociális tanácsában konzultatív státusszal rendelkező háromezren felüli civil szervezet közül 320 tekinthető valláshoz kapcsolódónak.

Az ENSZ-ben vallásokhoz kötődőként regisztrált 320 nemzetközi civil szervezet között 58, 4% a keresztény, 16, 3 % muzulmán. 6, 9% a zsidó, 4, 4 %-a Buddhista, 0, 95-a hindu volt, A fennmaradó 14% vallások közötti együttműködést valló vagy különböző vallásokhoz kapcsolódó szervezet volt. Lényegesen nagyobb természetesen az államok keretében működő vallási érkeket valló civil szervezetek száma és vallási megoszlásuk sem azonos a nemzetközi civil szervezetekével.⁹ A vallásokhoz kötődő szervezetek különböző kérdésekkel foglalkoznak, többségükben humanitárius munkát végeznek. Valamennyiük programjában szerepelnek azonban környezeti témák. Kifejezetten csak a környezetvédelemmel foglalkozó, vallásokhoz kötődő nemzetközi civil szervezet kb. 45 volt. túlnyomó többségük valamelyik keresztény közösséghez tartozott. Figyelemreméltó az is, hogy a környezeti téma ösztönzi a vallások közötti együttműködést egyes államokban, főleg ott, ahol a vallási hovatartozás nem társadalmi feszültségforrás. Az USA-ban és Európában számos felekezet híveit magában foglaló környezetvédő szervezet szélesedett nemzetközivé. Ilyen pl. az amerikai központú, a keresztény, muszlim, buddhista, hinduista és zsidó vallási közösségek vezetőit tömörítő „Green Faith”. Célja az, hogy ösztönözze, nevelje és mozgósítsa különböző vallási felekezetek követőit az együttműködésre környezet védelmében. Néhány részben hasonló szervezet működik Japánban, Indiában és Ausztráliában is.

5. „Zöld pártok” a nagyvilágban

A zöld pártok száma az elmúlt évtizedekben globális méretekben gyorsan nőtt. Az interneten közzétett adatokból nyomon követhető, magukat zöld pártoknak tekintő szervezetek száma 2014-ben Európában 44, Ázsiában 22 Afrikában 34 és az amerikai földrészen 11 volt. Ezek a számok azonban valószínűleg nem minden ilyen szervezetet foglalnak magukban. Néhány országban egyidejűleg több zöld vagy zöld jellegű párt is működik. Többségük valamilyen civil szervezetből alakult át politikai párttá. A zöld pártok taglétszáma néhány kivételével alacsony. Tagjaik túlnyomó többsége középiskolát vagy egyetemet végzett. Közös ismérvük az elkötelezettség a természeti környezet védelmének ügye mellett. Politikai irányultságuk rendkívül vegyes. Többségük azonban közelebb áll a baloldalhoz. Az első zöld pártok Ausztráliában és Új Zealandon jöttek létre a hetvenes évek elején. jAlapításuk célja általában az volt, hogy a parlamenti demokráciák mechanizmusain keresztül ne csak propagálják, hanem a döntési rendszerbe is bevigyék, illetve erősítsék a környezetvédelmet.¹⁰ A második világháborút követő politikai struktúrában a fejlett országok többségében alapvetően konzervatív, liberális, szociáldemokrata jellemezték a parlamenti színpetet és váltották egymást a kormányzásban, gyakran koalícióra lépve. Több országban működtek kommunista vagy szélsőséges jobboldali pártok is. A XX század utolsó harmada óta lényegében valamennyi politikai párt „zöldült, legalábbis abban az értelemben, hogy alapvető értékeit tükröző környezetpolitikát fogalmazzon meg választási programjaiban. Ezekben mindenekelőtt az adott országgal összefüggő célokkal foglalkoztak. A fenntartható fejlődés globális kérdései általánosan támogatandó célokként szerepeltek. Politikai programjaik keretében ezzel kapcsolatban integráltak olyan értékeket mint a környezeti és társadalmi felelősség, az egyéni szabadság, az inkluzív demokrácia, a társadalmi igazságosság és egyenlőség illetve a fejlődő államok felemelkedésének támogatása. Néhány országban részeivé váltak baloldali, vagy balközép kormánykoalícióknak is. Európában legnagyobb befolyásuk a Német Szövetségi Köztársaságban volt. Az első zöldpárti képviselő 1983-ban került a Bundestagba. Közvetlenül, a parlamentekben, vagy a civil szervezetekkel közösen a zöld pártok sokat tettek annak érdekében, hogy a közgondolkodásba bevigyék, illetve napirenden tartsák az időszerű környezeti témákat és államukban mozgósítsák a közvéleményt fontos környezeti kérdésekben. . Központi szerepet játszottak pl. a nukleáris erőművek bezárásáért folyó mozgalmakban, a „bio” élelmiszerek propagálásában, a környezeti erkölcs és általában az ökológiai problémák beépítésében az iskolák tananyagaiba. Az államok többségében azonban nem jutottak elegendő szavazathoz, s a parlamenten kívül folytatják tevékenységüket. Figyelemreméltó azonban, hogy az Európai

---

kereszténységének helyébe lépett volna. Ennek következtében rosszabbodó ökológiai válságban leszünk mindaddig, amíg el nem utasítjuk azt a keresztény tételt, hogy a természetnek nincs más oka, mint az ember szolgálata” Lynn White Jr.:The Environmental Handbook. Sierra Club. P. 25.

⁹ Religious NGOs and the United Nations. Kent University, 2013

¹⁰ Zelko, F and Brinkmann, C (ed):Green Parties. Heinrich Böll Foundation, Washington DC 2006

Unió keretében, az Európai Parlamentbe bekerülve viszonylag kis súlyuk mellett is jelentős szereplővé váltak számos környezeti, társadalmi, politikai és nemzetközi témában. Ehhez az első érdemi lépést 1979-ben az Európai Zöld és Radikális Pártok Koordinációs Tanácsának létrehozásával, majd 2004-ben az Európai Zöld Párt megalapításával tették meg. Az európai zöldek párt szövetsége volt egyébként az első európai szinten létrehozott pártcsoporthozás. Az Európai Zöldek először 1984-ben jutottak be az Európai Parlamentbe. A 2014-es választások során 50 mandátumot nyertek, ami 6,7 %-os súlyt jelent az EP-ben.

A zöld civil mozgalmak és pártok fejlődésében jelentős változásokat hoztak a vezető egyházakban és a multilaterális környezeti szervezetek keretében végbement változások, amelyek a problémák megoldását nem csak egy-egy elszigetelt ökológiai problémára koncentrálnak, hanem egyre inkább a társadalmi, gazdasági, technikai és intézményi folyamatok kölcsönhatásait figyelembe véve a világrend szintjén keresik.

6. A vallások eszméi, hálózatai és szerepe a globális kormányzásban

Az ENSZ, és a Világbank az 1990-es évek óta igyekeztek kiszélesíteni a fontos, az emberiség közös érdekeit szolgáló programjainak és, különösen ezek normatív elemei morális támogatóinak bázisát. Erősödtek a törekvések arra, hogy az egyházakat szervezesebben kapcsolják be a globális dialógusba, a humanitárius programokba és közvetlenül is forduljanak rajtuk keresztül a közvéleményhez különösen olyan témákban, mint az emberi szolidaritás erősítésének elengedhetetlen fontossága a szegénység és a kirekesztettség elleni küzdelem, a nők és a gyermekek helyzete, vagy a föld bolygó súlyosbodó környezeti gondjainak kezelése. Erre nemcsak az ajánlott lehetőséget, hogy az ember és a természet viszonya és az emberiség felelőssége a természet állapotáért az egyházak többségének tanításaiban is központi helyet foglal el, hanem hogy a legnagyobb egyházak vezetői és intézményei állásfoglalásaikban növekvő mértékben foglalkoztak a globális fejlődés számos kritikus kérdésével. Ezek között különösen három kérdéskör az emberi jogok értelmezése és védelme, a szociális problémák valamint a globális környezeti gondok kezelésének szükségessége kapcsolódtak legközvetlenebbül a multilaterális együttműködés intézményeinek programjaihoz. A globális folyamatok és a nemzetközi együttműködés fontosságának növekedése nyomán az egyházak, különösen a nagyobb és jelentősebb vallási közösségek a XX század második felében saját kereteik között is igyekeztek kiépíteni azokat az intézményeket, amelyek révén aktív szerepet játszhattak a számukra lényeges kérdésekben és térségekben. Intézményeik hiteles és megfelelő tekintélyű politika formáló testületek lettek, amelyek képesek voltak hosszútávú stratégiák kimunkálására és végrehajtások előmozdítására. Egyre több egyház alakított ki sajátos diplomáciai szervezetet is, amelyik a nemzetközi szervezetekben folytatandó tevékenységet s a kormányokkal folytatott párbeszédet hivatott előmozdítani. Sok tekintetben különbözött a többi egyháztól a Római Katolikus Egyház, amelyik mint közismertgyakorlatilag a pápaság, később a pápai állam intézményének kialakításával fektette le nemzetközi intézményrendszerének alapjait. A XX század második felében a Szentszék, a Vatikán nemcsak sokrétű irányító, koordináló és eszmei vezető szerepet játszott az egyházban. Nemzetközi diplomáciai képviselői és az ENSZ-ben és más multilaterális kormányközi szervezetekben kialakított státusza lehetőséget adtak számára az államközi kapcsolatokban való részvételre is. A Szent Széknek állandó megfigyelői státusza az ENSZ-ben lehetőséget ad arra, hogy rendszeresen részt vegyenek a Világszervezet keretében a különböző, környezeti témákban vagy ezekkel kapcsolatban folytatott nemzetközi vitákban, globális vagy regionális környezeti egyezményekkel foglalkozó tárgyalásokon, környezeti világkonferenciákon

A nem katolikus keresztény vallások és felekezetek, saját nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szervezeteiken túlmenően is kiépítettek egy sajátos szervezetet, az Egyházak Világtanácsát (EVT). Az EVT jellegét tekintve globális felekezeti szervezet. 1948-ban Amszterdamban alapították Protestáns, Anglikán és Keleti Orthodox egyházi közösségek. Tevékenységüket egyrészt az a törekvés motiválta, hogy az új helyzetben közelebb hozzák egymáshoz a keresztény egyházakat, másrészt, hogy közös fellépésük révén bekapcsolódhassanak a nemzetközi viszonyok hálózatába.¹¹ Fő feladatai között lényeges a közös politika kialakítása olyan kérdésekben, amelyek valamennyiük életében lényegesek, a közös célok megvalósításának elősegítése és az adott egyházak nemzetközi képviselői a multilaterális kormányközi szervezetekben. Az EVT jelentős szerepet játszik a misszionáriusi munkában is. A Világtanács keretébe tömörült egyházaknak is vannak önálló nemzetközi szövetségeik. Ezek többségének kiépítése még a XIX században kezdődött. A

¹¹ A Római Katolikus Egyház hivatalos megfigyelőkkel képviselteti magát az EVT közgyűlésein és teljesjogú tagja a Világtanács Hit és Rend Bizottságának illetve a bizottság munkacsoportjainak

Baptista Világszövetség, a Lutheránus Világszövetség valamint a Református Világszövetség pl. maguk is lényeges nemzetközi hálózatok központjai.

Az Iszlám, mint vallás nem alakított ki központi vallási szervezetet. Az Iszlám Konferencia Szervezete (IKSZ) kormányközi szervezetként alakult meg 1969-ben Marokkóban. A szervezetnek ötvenhat tagja van. Ezek az államok elhatározták, hogy egyesíteni fogják erőfeszítéseiket és erőforrásaikat érdekeik védelmére, népeik jólétének emelésére s a világ muszlim lakossága fejlődésének biztosítására. Az IKSZ vezető szerve a Királyok, Államfők és Kormányfők Konferenciája. A szervezet az eddigiekben finanszírozta az iszlám felsőoktatási intézmények, kulturális központok és intézetek építését, az arab nyelv tanításának előmozdítását, és támogatott bizonyos emberbaráti programokat az iszlám országokban.

A zsidó vallásnak sem alakult ki központi szervezete. Izrael állam ugyan fontos tényező a zsidó vallási közösségek szemszögéből is, de nem képvisel a Szentszékhez hasonló központi intézményt. A vallási közösségek legismertebb szervezete a Zsidó Világkongresszus laza föderáció, amelyben különböző politikai és vallási irányzatok vesznek részt. A szervezetet 1930-ban hozták létre azzal a céllal, hogy felhívják a figyelmet a náciizmus és az antiszemitizmus veszélyére. Ez a feladat ma is központi helyet foglal el politikai, jogi és nevelő munkájában. A zsidó Világkongresszus központja New Yorkban van. Különösen aktív propaganda és diplomáciai tevékenységet folytat az USA-ban és Európában.

A Buddhizmus keretében is lényegesen a különböző irányzatok oktatási és más intézményei. Környezeti témákban különösen jelentős a Dalai Láma szerepe, aki azonban nem meghatározó „intézmény”, de a véleményalkotásban döntő szerepet játszik.

Sok témában megegyeztek vagy közel álltak egymáshoz a vallási és a nemzetközi szervezetek keretében megfogalmazódott szekuláris az értékek. Fontossá vált az egyházak szerepe sok állam lakosságának etnikai és vallási keveredése miatt is. Kiemelkedő fontosságú volt pl. az egyházak bekapcsolódása Rio+20 konferencia előkészítésében, ennek vitáiban és a közös feladatok megfogalmazásában.¹²

Az egyházi szervezetekkel kapcsolatban az ENSZ-ben bizonyos problémát okozott „elhelyezésük” a nemzetközi kapcsolatrendszer, vagyis a globális kormányzás hálózatában, amelyben a két meghatározó szint, a makro, vagyis az államközi kapcsolatok, és a mikro, vagyis az un. civil szervezetek hálózatát különböztették meg. Vitatott kérdés volt, hogy hova tartozzanak a szervezett egyházak, mennyiben tekinthetők civil szervezeteknek vagy külön csoportot képviselnek. Elfogadott tényként szerepelt, mint erről az előzőekben is szó volt, hogy az egyházak holdudvarában nagyszámú civil szervezet működik. Ezek, mint említettük, egyrészt az adott vallási közösségek által vallott értékeket képviselték másrészt gyakran valamely egyházhoz való logisztikai kapcsolódásuk legitímálta tevékenységüket a nemzetközi rendszerben. Bonyolította a problémát, hogy becslések szerint mintegy 5000 hitfelekezet működik bolygónkon. Ezek között az a tíz vallás is különböző összetételű és szervezetű, amelyet a becslések szerint hívők 90%-a követ. / A hívők számáról hivatalos adatok nem állnak rendelkezésre/. A vallásokat, különösen az un. világvallásokat, bizonyos kivételektől eltekintve a múltban sem lehetett kizárólagos módon a világ valamelyik térségéhez nemzethez vagy etnikumhoz kapcsolni. A XXI század elején azonban a vallási vonatkozások a korábbiaknál nagyobb mértékben globalizálódtak maguk is és ennek nyomán maguk is sajátos szereplői a nemzetközi kapcsolatok hálózatainak. Ugyanakkor a vallások és a vallási mozgalmak sok területen befolyásolják egyes államok politikáját is¹³

¹² World Bank Global Conference on Religion and Sustainable Development: Strengthening Partnerships to End Extreme Poverty. Washington DC. July 12, 2015. (<http://go.worldbank.org/3L5N9QT2C0>)

¹³A különböző vallások és az egyházak társadalmi szerepe az egyes országokban mindig is sok tényezőtől függött. Az adott társadalmi környezet jellege, tanításaik, doktrínáik vonzóereje, intézményeik hatékonysága és politikájuk célszerűsége voltak (és maradtak) ezek közül a legfontosabbak. Az elmúlt 10-12 évezred történelme, amelyik magában foglalta a nagy világvallások megszületését, elterjedését, versengését és együttélését, arról tanuskodik, hogy olyan korszakban, amikor elsősorban a hit birodalmában tevékenykedtek, humánus tanításaik alapján bátran fogalmaztak meg és védelmeztek új eszméket és ezeket terjesztve rendszerint a türelmet és a nyitottságot hirdették, társadalmi szerepük és befolyásuk jelentős volt. Amikor a vallás integrálódott a politikai hatalommal az egyházakat rendszerint az apologetika és a dogmatizmus jellemezte Hatalmuk védelmezése és kiterjesztése, a felsőbbrendűség, kizárólagosság és türelmetlenség eszméi és gyakorlata gyakran vezetett véres és kegyetlen vallásháborúkhöz. Az egyházak viszonya társadalmi, politikai és gazdasági folyamatokhoz az elmúlt két évszázad során különösen jelentős mértékben változott. A XXI század elején az egyházak életében is óriási jelentőségűek földünk társadalmi környezetét átalakító hatalmas transzformációk.

A globális környezeti témákkal kapcsolatban szükséges megjegyezni, hogy a vallási közösségek állásfoglalásainak befolyásolásában jelentős tényezők a különböző egyházak kutatóintézetei is¹⁴. Ezek a világlejlődés új problémáinak, tendenciáinak elemzését rendszerint a tények és folyamatok elemzése alapján és az adott vallási közösségek tanításaival értékrendjével összevetve végzik. Gyakran járulnak hozzá lényeges környezeti problémák feltárásához, magatartási normák, politikai ajánlások megfogalmazásához is. A környezeti problémákat illetően természetesen nagyobb mértékben támaszkodnak a nemzetközi szervezetek elemzéseire is, mint más témákban. Tevékenységük különösen fontos az egyházak vezető testületeinek orientálása szemszögéből. Ez egyben alapul szolgál arra is, hogy új magatartási normákat és stratégiát dolgozzanak ki világméretű, regionális hálózatuk számára. A Témánk szempontjából érdekes és fontos kérdés ebben az összefüggésben is, hogy van-e szerepe az emberek környezettel kapcsolatos magatartásában és részvételükben különböző környezeti mozgalmakban a vallási világnézetnek vagy hovatartozásnak? E kérdés másik oldala ugyancsak jelentős: mi a világvallások illetve egyházak viszonya a globális környezeti problémákhoz, környezetvédelmi kormány programokhoz, mozgalmakhoz, pl. a zöld pártokhoz és a multilaterális környezeti együttműködéshez?

E munka keretei nem adnak lehetőséget arra, hogy akár csak vázoljam a főbb világvallások tanításainak a természeti feltételekkel kapcsolatos teológiai vonatkozásait, sem pedig valláspolitikájukat, törekvéseiket a modern tudományos vívmányok integrálására. Megjegyzem azonban, hogy szinte minden felekezetben vannak fundamentalisták és reformisták, s mindkettőnek kialakultak különböző árnyalatai. Nyilvánvaló, hogy globális hatásuk miatt a világ két legjelentősebb vallási közösségének a kereszténységnek és az iszlámnak állásfoglalásai a természeti környezetről és a környezeti politikákról különösen lényegesek

A Római Katolikus Egyház a globális kormányzással összefüggő hivatalos stratégiai állásfoglalásai szemszögéből alapvető fontosságúak a pápai enciklikák, s különösen azok. Ezek közül jelent tanulmányban különösen a globális társadalmi változásokkal és a szociális stratégiákkal összefüggő enciklikákat emelem ki. Az első ilyen enciklikák a fejlett világ társadalmi kérdéseit taglalták s alakítottak ki követendő célokat a Római Egyház számára (Rerum Novarum, 1891, Quadragesimoi Anno, 1931, Mater et Magistra, 1961). A későbbi enciklikák már a globális társadalmi problémákat elemezték s ajánlottak stratégiákat az egyház és a világ számára. (Populorum Progressio, 1967, Laborem Exercens, 1981, Sollicito Rei Socialis, 1987. A XX század egyik legnagyobb jelentőségű átalakulását elemezte és javasolt új stratégiát a "Centesimus Annus" elnevezésű enciklika.¹⁵ A Pápa egyrészt a világ kulturális sokrétűségével és ennek közös gyökerével foglalkozott. Hangsúlyozta, hogy a különböző kultúrák lényegében az egyéni lét jelentése keresésének különböző útjai s mindegyik tulajdonképpen erőfeszítés a világ miszteriumainak magyarázatára. Részletesen és korszerűen fejtette ki a római katolikus egyház álláspontját a környezeti témákban XVI Benedek pápa is a Charitas et Veritate című enciklikájában, amelynek globális vonatkozásai döntő többségben megegyeznek a Rio+20 ajánlásaiban foglaltakkal. Az enciklika globális jelentősége különösen nagy volt, s ezért is tartom szükségesnek néhány részének idézését.

2015 júniusában adta ki Ferenc pápa a katolikus egyház eddigi legteljesebb és talán legkorszerűbb állásfoglalását a fenntartható fejlődés témájában. A Laudato Si' (Áldott légy" enciklika alcíme a közös otthon gondozása. A cím Assisi Szent Ferenc híres Himnuszának bevezető szava¹⁶. Ezt a dokumentumot az ENSZ főtitkára a Világszervezet szemszögéből globális vonatkozásban is különösen nagy jelentőségűnek tekintette, mert a szakmai, gazdasági és társadalmi vonatkozásai nemcsak átfogták mindazt, amit a különböző nemzetközi szervezetek javasoltak, s javaslatait nemcsak a tudományra, hanem emberiség általános erkölcsi felelősségére építette.

A „Laudato Si'” tudományos bázisának kialakításában a világ jelentős társadalomtudásai és természettudásai is szerepet játszottak. Erre enged következtetni az is, hogy számos olyan gondolat és téma

¹⁴ A keresztény hitet valló és hirdető egyházak között a Római Katolikus Egyház rendelkezik a legszélesebb kutatóintézeti, felsőoktatási hálózattal. Az egyház szervezeteihez, s különösen a szerzetesrendekhez kötődő tudományos kutatóintézetei, egyetemei, fontos és sokrétű szellemi erő koncentrálnak. Különösen jelentősek a Jézus Társasághoz kapcsolódó tudományos kutatóintézetek és egyetemek. A Római egyház tulajdonában lévő, vagy intézényeihez kötődő rádió és TV csatornák átfogják a világot. A Pápai Tudományos Akadémia, s ezen belül a Pápai Társadalomtudományi Akadémia különösen fontos központja az elemző és normatív munkának

¹⁵ Proclaiming Justice and Peace: Papal Documents from Rerum Novarum through Centesimus Annus. Mystic, CN Twenty. Third Publications, 1991, pp 19, 24.

¹⁶ Ezek voltak Assisi Szent Ferenc ismert Nap-himnuszának bevezető szavai: . Áldott légy Uram s minden alkotásod, Legfőképpen urunk-bátyánk a nap, Aki a nappalt adja és aki ránk deríti a Te világosságodat! És szép ő és sugárzó, nagy ragyogással ékes a Te képed, Fölséges Áldjon, Uram, Téged hold nénénk és minden csillaga az égnek! Őket az égen alkotta kezéd fényesnek, drága szépnék! Áldjon, Uram, Tégedet szél öcsénk, levegő, felhő, jó és rút idő.

szerepel az enciklikában amely megfogalmazódott a 2014 május 2-4 között a Pápai Tudományos Akadémia és a Pápai Társadalomtudományi Akadémia munkakonferenciájának előadásában és záró nyilatkozatában a globális környezeti viszonyokról és a fenntartható fejlődésről. A tanácskozáson a világ számos kiemelkedő tudósa vett részt¹⁷ Itt csak a zárónyilatkozat bevezető mondatait idézem:”Az emberiség új korszakba lépett. Technológiai képességeink útelágazáshoz vezették az emberiséget. Két évszázad kiemelkedő fontosságú technikai átalakulásának vagyunk örökösei: a gőzerő, a vasutak, a távítás az elektrifikálás, a gépjármű szállítása, a repülés, az ipari kémia, a modern gyógyszerek, a számítógép és jelenleg a digitális forradalom, a biotechnológia és a nanotechnológia. Ezek a vívmányok növekvő mértékben urbanizálttá, globálisan összekapcsolták de egyre egyenlőtlenebbé formálták át a világgazdaságot.

Éppúgy mint ahogy az ipari korszakban az emberiség „Forradalmi Változással”került szembe a XIX században (Rerum Novarum), ma olyan mértékben változtattuk meg természeti környezetünket, hogy a tudósok az Antropocene koraként definiálják újra a világot, vagyis olyan kornak, amikor az emberi tevékenységek a fosszilis fűtőanyagok felhasználásával döntő hatással vannak a bolygóra.

Az emberi tevékenységek, amelyek nem tisztelik a természetet az emberi lénynek bumerángjává válnak, amelyek egyenlőtlenségeket teremtenek és terjesztik a „nemtörődömség globalizálódását és a „kirekesztő gazdaságot”/Evangélii Gaudium) amelyek önmagukbavéve veszélyeztetik a szolidaritást a jelenlegi és a jövő nemzedékekkel.”

A „Laudato Si encyklika korszerűsége, a természettudományok és a társadalomtudományok új vívmányainak integrálása, a bonyolult politikai és gazdasági folyamatok kölcsönhatásainak kezelése a világ alapvető gondjainak, a jövő veszélyeinek, lehetőségeinek és feladatainak felvázolása természetesen elsősorban a Katolikus egyház számára jelent útmutatást olyan kérdésekben is, mint a Teremtés, a fejlődés az ember és a természet viszonyának, az emberiség felelősségének bonyolult kérdéseiben. Kezet nyújt Ferenc pápa mindazoknak, akik az emberiség jövőjéért aggódva keresik a kiutat a XXI század válságokkal terhelt világában. Túlmegy e munka keretein az enciklikában kifejtettek Szükségesnek tartottam azonban néhány, elsősorban társadalmi vonatkozású megállapítását idézni. (A számok az Enciklika adott pontjait jelentik. A szöveget angolból fordítottam)

„48. Az emberi környezet és a természeti környezet együtt romlanak; nem tudunk megfelelően harcolni a környezet romlása ellen, ha nem kezeljük az emberi és társadalmi romlás okait. A környezeti és társadalmi romlás a bolygó legszegényebb embereit sújtja. . . . A jelenlegi egyensúlyhiány hatása látható a sok szegény korai halálából, az erőforrások hiánya által lángra lobbantott konfliktusokból és nagyszámú olyan problémából, amelyek nem kellő mértékben szerepelnek a globális témák napirendjén.”

53. Ez a helyzet vezetett föld testvérünknek és a világ minden más magárahagyottjának jajkiáltásához, kéréséhez, hogy más utat válasszunk. Soha sem sértettük annyira és nem kezeltük olyan rosszul közös otthonunkat, mint az elmúlt kétszáz évben.... Az igazság az, hogy még mindig hiányzik a kultúra a szembenézéshez a válsággal. Hiányzik a vezetés amelyik az új utat kijelölné és képes lenne a jelen szükségleteit úgy kielégíteni, hogy mindenkire tekintettel legyen és ne legyenek előítéletei a jövő nemzedékekkel kapcsolatban. Elengedhetlenné vált olyan jogi kereteket kialakítása, amelyek világos határokat tudnak szabni a környezeti rendszer védelmére, máskülönben az új a technikai gazdasági paradigmán alapuló hatalmi struktúrák nemcsak politikánkat hanem szabadságunkat és eszméinket is uralni fogják.”

63. Tekintettel a környezeti válság és nagyszámú következményeinek bonyolultságára, realizálnunk kell, hogy a megoldások nem alakulnak ki a realitások egy módon való tolmácsolásából és átalakításából. Tiszteletben kel tartani a különböző népek változatos kulturális gazdagságát, művészetüket, irodalmukat, belső életüket és lelki világukat. Ha valóban arra törekszünk, hogy olyan ökológiát alakítsunk ki, amelyik képes az általunk okozott károkat meggyógyítani, egyetlen tudományág sem hagyható ki és ez magában foglalja a vallást és a vele Az Egyház társadalmi tanítása ilyen szintézis a társadalmi kérdéseket illetően;ezt kell gazdagítani az új kihívások figyelembe vételével.

„67. Nem vagyunk Isten. A föld itt volt előttünk is és nekünk adatott. Ez megengedi, hogy válaszoljunk a teremtéssel kapcsolatos zsidó-keresztény felfogás eleni vádra, miszerint a z embernek adott föld felettu „uralom” a természet korlátlan kizsákmányolására ösztönzött...Ez nem a Biblia helyes tolmácsolása.... Minden közösség kiaknázhajta a földet létfentartásához szükségesen, de kötelessége megvédeni a földet, hogy biztosítsa gyümölcseit a jövő nemzetékek számára”

„93. Hívók vagy nem hívők, egyetértünk abban, hogy a föld lényegében közös örökség, amelynek gyümölcsei mindenkinek hasznát hivatottak szolgálni.... . A magántulajon alárendelése a közös javak

¹⁷ Joint Workshop of the Pontifical Academy of Sciences and the Pontifical Academy of Social Sciences, 2-6 May 2014

általános rendeltetésének és ily módon mindannyiunk használati jogának” a legfőbb elve az egész erkölcsi és társadalmi rendnek... A keresztény hagyományok sohasem ismerték el abszolútnak és sérthetetlennek a magántulajdonhoz való jogot és hansulyozták a magántulajdon minden formájának társadalmi célját...”

„161. Jóslatok az utolsó iteletről nem kezelhetők többé iróniával vagy elutasítón. Lehetséges, hogy hulladékot, sivatagot és szemetet hagyunk a következő nemzedékekre. A fogyasztás, a hulladék és a környezeti változások méretei olyannyira igénybe vették a bolygó kapacitását, hogy ez nem fenntartható s csak katasztrófákhoz vezethet, olyanokhoz, mint amelyek már mai is előfordulnak a világ különböző területein eredményezet.”

Az enciklika számos gyakorlati feladatot is megfogalmazott, amelyek ugyancsak hasonlóak a Rio+20 ajánlásaihoz. Figyelemreméltó és sok tekintetben figyelmeztető volt Ferenc Pápa felszólalása a az ENSZ 70. közgyűlésén a jövőt illetően is. A Pápa messze túl az említett enciklika pontjain részletesen foglalkozott a világ döntő problémáival s meghatározó fontosságúnak tartotta az államok közös felelősségét és elkötelezettségét a fenntartható fejlődés biztosítása érdekében. Hangsúlyozta:

„Formális elkötelezettségek nem elegendőek, azonban fontos lépések a megoldások felé. Az igazságosság klasszikus meghatározásának, mint említettem, egyik lényeges eleme az állandó és az örök akarát: *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius sum cuique tribuendi*. Világunk minden kormányzati vezetőtől olyan akaratot követel, amelyik hatékony, gyakorlatias és állandó elkötelezettséget, konkrét lépéseket és azonnali intézkedéseket követel a természeti környezet megőrzésére és javítására, hogy ily módon a lehető leggyorsabban véget vessenek a társadalmi és gazdasági kirekesztésnek s olyan káros következményeinek mint az emberkereskedelem, az emberi szervek és szövetek árusítása, a fiúk és a lányok szexuális kizsákmányolása, a rabszolga munka, beleértve a prostitúciót, a kábítószer és fegyverkereskedelmet, a terrorizmust és a szervezett nemzetközi bűnözést. Ezek méretei olyan hatalmasak és olyan károsak az általánok életére, hogy minden kísértést el kell kerülnünk az üres deklarációkra, amelyek megnyugtatón lelkiismeretünket. . Biztosítanunk kell intézményeink hatékonyságát minden ilyennel szemben.

A problémák száma és komplexitása megköveteli hogy rendelkezünk a verifikálás technikai eszközeivel. Ennek azonban két kockázata van. Előedetten megnyugodhatunk a jó javaslatok hosszú listáját megfogalmazó bürokratikus gyakorlatban, vagy azt gondolhatjuk, hogy egyszerű elméleti és hipotetikus megoldások válaszolnak minden kihívásra. Soha sem szabad elfelejteni, hogy a politikai és gazdasági tevékenység csak akkor hatékony, ha mindig az igazságosság által vezényelt gyakorlatiasságként értelmezik és tekintettel vannak arra a tényre , hogy programjainkon túl és azok felett valóságos férfiakkal és nőekkel foglalkozunk, akik élnek, küzdenek és szenvednek, s gyakran arra kényszerülnek hogy nagy szegénységben és jogaiktól megfosztva éljenek. ”¹⁸

A nem katolikus keresztény vagy keresztyén egyházak közös álláspontját tükrözte az Egyházak Világtanácsának 2012-ben a Világtanács Sao Paulóban közzétett nyilatkozata: „A fogyasztási hajszája az anyagiasság kultúrája, amelyik elpusztítja Isten valamennyi teremtményét. Az elmúlt öt évszázad gazdasági tevékenysége masszív környezeti pusztulást okozott. Az évek során a nagyvállalkozások, a kormányok, a multinacionális társaságok korlátlan növekedési politikájának és gyakorlatának nemtörődömsége volt az, amelyika szennyezéshez, az az erdők irtásához, túltermeléshez, a szegények és a mezőgazdasági munkások földtől való elidegenedéséhez vezetett. A természeti erőforrások korlátozottak és az emberek környezeti lábnyomai már túllépték a föld biológiai kapacitását. Az egyének önérdéke és a hosszú távú társadalmi jólét nem szükségképp összeegyeztethetőek és a piaci mechanizmus nem vezet optimális társadalmi elosztáshoz. Politikai szabályozásra van ezért szükség a fenntartható társadalmi jólét optimalizálásához” A nyilatkozat nemcsak általában ítéli el a környezet rombolását, hanem számos konkrét globális intézkedést is javasol bolygónk fenntartható fejlődése érdekében. Támogatja egyebek között azt a civil szervezetek körében született javaslatot is, hogy az ENSZ keretében hozzanak létre egy új politikai szintű intézményt : szociális és ökológiai biztonsági tanácsot. ”¹⁹

¹⁸ NEWS VA: Official Vatican Network, Apostolic Visit to the USA, 22-28 2015. Saját fordítás

¹⁹ World Council of Churches: Global Ecumenical Conference on a New International Financial and Economic Architecture 29 September - 5 October 2012, Guarulhos, State of São Paulo, Brazil The São Paulo Statement: International Financial Transformation for the Economy of Life

A Világtanácsához kapcsolódó szervezet az ACT-Alliance keretében fogalmaztak meg egy, a fenntartható fejlődés céljaival foglalkozó jelentős dokumentumot amelynek címe: “Hitre épülő cselekvési keret a mélyszegénység megszüntetéséért és a Fenntartható Fejlődési Célok megvalósításáért”(Faith-based Action Framework to End Extreme Poverty and Realize the SDGs) A keretprogram azokból az általános problémákból indul ki, amelyeket a szegénység alapvető okainak tart. Ezek között kiemeli a hatalommal való visszaélést, a prevencióó figyelmen kívül hagyását az egészségügyben, , a jó minőségű oktatáshoz való hozzáférés hiányát, a munkanélküliséget, a korrupciót, a fegyveres konfliktusokat, a nőekkel, etnikai kisebbségekkel és más csoportokkal szemben alkalmazott diszkriminációt. Szükségesnek tartja a változásokat amelyek ugyancsak hozzájárulnak a szegénységhez, az anyagiasságot és a parazarlást. A nemtörődömséget más szenvedéseivel és a természettelA dokumentum egyrészt állást foglal a célok mellett, másrészt számos olyan gyakorlati ajánlást tartalmaz, amelyekkel az adott egyházak és a hívők segíthetik azok megvalósítását.

Jelentős változások történtek az Iszlám állásfoglalásaiban is. A globális környezeti problémákra a 80as évek elejéig „hivatalosan” sem az iszlám államok közvéleménye sem pedig tudományos, politikai vagy vallási intézményei nem fordítottak nagyobb figyelmet.²⁰ Ebben bizonyos kivétel volt Törökország. Tulajdonképpen a nyugati világ, az iparosítás és a nyugati kapitalizmus által teremtett problémakörnek tekintették a környezeti témákat. A nyolcvanas években a az iszlám államok népességének gyors növekedése, a vízhiány érezhetővé válása és a természeti katasztrófák szaporodása nyomán a helyzet megváltozott. Az iszlámnak, mint vallásnak sajátos nézetvilága már hangot kapott a 90-es években az ENSZ keretében szervezett világkonferenciákon. A török, pakisztáni, indonéziai, egyiptomi tudományos intézmények kutatásai és iszlamista tudósok publikációi már növekvő mértékben foglalkoztak a környezeti válság égető kérdéseivel azon túl is mint amelyek pl. az arab világot is érintették. Ebben az időszakban kezdtek kibontakozni környezeti mozgalmak is az iszlám államokban. Lényeges kérdés az is, hogy kik nyilatkozhatnak az Iszlám nevében e témákról?Az iszlám vallásban különösen jelentős a különbség a környezeti témák kezelésében is a fundamentalisták és az „integristák” között. Ez utóbbiak között meghatározó fontosságúak az iszlamista egyetemek tudományos kutatói és azok a muszlim tudósok, akik szekuláris egyetemeken tanítanak vagy kutatnak. Az Iszlám kutatói is viszonylag később kezdtek foglalkozni környezeti témákkal. Elszigetelt eseteket képviseltek egyes iszlamista tudósok, mint pl. Nasr, Sardar, vagy Manzoor) akik már a 70-es években elkezdtek kutatni a környezeti válság iszlamista értékelésének bizonyos vonatkozásait. Munkásságuk azonban döntően elméleti jellegű volt s olyan témákra összpontosult, mint az Iszlám elmélet a természetről és ennek lehetséges kiterjesztése a környezeti válság kezelésére. Tulajdonképpen 2000 után szélesedtek ki a környezetre vonatkozó gyakorlatias célokat is szolgáló iszlamista kutatások és elemzések.²¹

A zsidó vallás illetve a judaizmus környezetre vonatkozó tanításai azért is fontosak, mert a kereszténység és az iszlám alaptételei sok lényeges témában az ószövetségben foglaltakban gyökereznek. A törekvés rendszerezett erkölcsi elvek és gyakorlati normák megfogalmazására a környezettel kapcsolatban a zsidós vallás hosszú történelmében, különböző korokban és eltérő feltételek közepett jelent meg, s ennek nyomán számos vallási dokumentum, filozófiai magyarázat vagy állásfoglalás tartalmaz környezeti normákat. A zsidó vallás minden főbb irányzata egyébként önállóan is megfogalmazta környezeti normáit és lényegében támogató hozzáállását az ENSZ globális törekvéseihez. .

Az ázsiai vallások között viszonylag nagy a hagyományos, és a múlt században kialakított új konfucianizmus követőinek száma és hatása a közgondolkodásra a térség több államában, főként Kínában, Japánban, Koreában, és az indokínai országokban, különösen Vietnamban. Befolyása a környezeti témák felfogásában is jelentős. Sokan vitatják, hogy a konfucianizmus vallás-e vagy sajátos, a politikai rendszert nagymértékben befolyásoló filozófia, amelyik azonban a vallás szerepét is betöltheti. Mások kétségbe vonják, hogy ez a pár évezreddel ezelőtt született filozófia irányadó lehet-e a XXI század világában pl.

²⁰Az Iszlám hittételeinek és gyakorlatának lényegében három fő forrása van a környezeti témákban is: a Korán, a Hadíth / a Próféta gondolatai és a klasszikus jogalkotás (*sharia*). A központi koncepció az egység /*tauheed*/ Allah egységes és az ő egységessége tükröződik az ember és a természet egységében. Meg kell ezért őrizni a földnek, növény és állatvilágának és környezetének integritását. Az emberek felelősége hogy fenntartsák Allah alkotásában az egyensúlyt és a harmóniát. További fontos elv a felelősségre vonás /*akrah*/. Eszerint Allah ítél majd arról, hogy az emberek mennyire érvényesítették felelősségüket az Iszlám tanításainak követésében: jó gondnokok voltak-e s megőrizték e a harmóniát a természetben? A Korán, mint említettük felhívja a figyelmet a pazarlás elkerülésének fontosságára is.

ökológiai témákban? A konfucianizmus környezeti viszonyokra vonatkozó nézetvilága szempontjából a leglényegesebb „triád” között létező állandó kölcsönhatás, amelyben a menny a vezető erő, a föld, ami a természetet jelenti és az emberek. Ebben a felfogásban nincs teremtő Isten. Nem lényeges a kezdet, a folytatódó realitás az önszabályozó és az összekapcsolódott univerzum. A dinamikus vitalitás az univerzumanyag erejére és a természet alkotóképességére vonatkozik. A változások jelentik a kölcsönhatásokat és a folyamatosságot az ásványok, a növények, az állatok és az emberek élet rendszereiben, amelyekben az embereknek kell saját cselekedeteiket harmonizálni.

A természet és az ember viszonyában és ennek alakulásában a legvilágosabbak és átfogóbbak a hinduizmus hittételei. A környezeti témával foglalkozók körében ezért is keltett feltűnést Indhira Ghandinak, India akkori miniszterelnökének egyik mondata, aki a fejlett világhoz szólva az 1972-es stockholmi környezeti világkonferencián kijelentette: „szennyezetek bennünket, csak fejlesszettek” Igaz, hogy abban az időben Indiában a modern környezet szennyezés még alacsony szintű volt, s a globális tendenciák is alig voltak érezhetőek. Kijelentése természetesen nem volt összhangban a hinduizmus szellemével és hagyományaival.

A Buddhizmus mint világnézet és vallás rendkívül differenciált. Több mint két és fél évezteredes múltja és szétterjedése Ázsiában, majd megjelenése a nyugati világban a XX század során sajátos megközelítéseket és jellemvonásokat alakított ki. A buddhizmus nemzetközi szellemi atyja a Dalai Láma beszédeiben és írásaiban a buddhizmus eszméit a modern világfejlődés és a környezeti politikák „nyelvére” lefordítva kijelentette: „Nem nehéz megbocsájtani a múltbeli pusztításokért, amelyek a tudatlanság eredményei. Ma azonban több információhoz juthatunk és ezért lényeges megvizsgálni azt, hogy mit örököltünk, miért vagyunk felelősek és mit kell átadunk a következő nemzedéknek... A föld sok lakója, állatok, növények, rovarok, sőt mikroorganizmusok, amiket ma ismerünk veszélyben vannak és ezeket nem fogják már ismerni a következő nemzedékek. Miénk a képesség és a felelősség. Cselekednünk kell, amíg nem késő.”²²

A vallások ökológiai felfogásáról és szerepéről szóló könyvek és tanulmányok hatalmas tömege nem könnyíti meg az eligazodást a világon lényeges szerepet játszó és nagy befolyással rendelkező vallási közösségek közös állásfoglalásairól az ökológia és a környezeti politikák komplex témáiban. Vannak azonban bizonyos közös fórumok, mint pl. a amelyeknek állásfoglalásai adnak ezekről bizonyos képet. Az alábbiakban foglaltak csak elszigetelt példák.

Egyik legrégebbi közös szervezet „A világ vallásainak parlamentje”²³ A környezeti viszonyok szempontjából fontos állomás volt pl. 2009-ben a szervezet” melbourne-i tanácskozása, amelynek központi témája a globális környezet volt. Hangsúlyozták, hogy számos vallási közösség számára a környezet védelme hitük lényeges kifejezése. Egyetértettek abban, hogy a jelenlegi történelmi szakaszban a föld környezetének védelme valamennyi vallás közös és szent kötelessége. A legtöbb megvitatott fontosabb témakörökben, mint pl. „A környezeti válság mint kihívás az egyházak számára, az egyházak válaszai”, „A klímaváltozások emberi arca”, „A kereszténység és az ökológia”, „Hogyan gondoskodjunk a földről”, „Az átmenet a fenntartható fejlődés modelljére”, „A vallás és a víz a Közel-keleten” azonos aggodalmak fogalmazódtak meg. Nem kevés olyan téma is szerepelt az ülésen, amelyben az élesebb viták elkerülése érdekében a közös felelősség hangsúlyozásán nem mentek túl.

A globális kormányzás központi szervezete, az ENSZ növekvő fontosságú, sajátos fórum a vallási közösségek és ezek együttműködése számára is. Az egyházak döntő többsége gyakorlatilag 1945 óta igyekszik kapcsolatot építeni az ENSZ intézményeivel és különösen fontos fórumaival. Az ENSZ szakosított és humanitárius szervezetei számára is lényeges a kapcsolat az egyházakkal. Különböző globális témákban vagy háborúkkal és természeti csapásokkal kapcsolatos szükségállapotok következményeinek kezelésében gyakran veszik igénybe egyházi segítség szervezetek vagy programok szolgáltatásait. Egyik fontos intézmény „A Nem-kormányközi Vallási Szervezetek Bizottsága” amelyik az ilyen szervezetek ENSZ képviselőinek koalíciója²⁴. Kettős feladatot tölt be: egyrészt informálja a vallási közösségeket az ENSZ

²² A Dalai Láma üzenete. 1986 június 5-én a környezeti világnap alkalmából. Megjelent a „*Tree of Life: Buddhism and Protection of Nature*” c. buddhista kiadványban, , 1987-ben.

²³ A világ vallásainak parlamentje, sajátos testület, amelyik összehozza a vallási közösségeket, az egyházi vezetőket és civil szervezetek képviselőit a béke, a sokrétű világ és a fenntartható fejlődés feladatai közül annak megtárgyalására, és feltárására, hogy milyen kérdésekben lehetséges a vallások közötti megértés és együttműködés. A parlamentben az egyházak képviselőinek szintje különböző: a helyi közösségek és egyházi vezetők 2013-ban mintegy 80 országból vesznek részt tanácskozásaiban.

²⁴ A következő egyházi illetve vallási szervezetek képviselői vesznek részt a bizottságban: Baha’i International Community; B’nai B’rith International, Baptist World Alliance, Bhavat Sevashram Sangha, Brahma Kumaris World

munkájának különböző kérdéseiről és eredményeiről, másrészt igyekszik a vallási és erkölcsi értékek érvényesülését előmozdítani különböző témákban és pl. olyan fórumokon, mint amilyen a Rio+20 volt.

Ha röviden is, de foglalkozni kell a különböző, gyakran a hagyományos, vagy a világ egyes térségeiben ma is létező pogány világnézetűnek tekintett felfogásokkal, amelyeknek követői között pl. sajátos vallási és civil szervezeti megközelítés a „Gaia”: Követői a görög mitológia pogány istennőjének nevét választották. Jelképüknek.²⁵ A Gaiát követők szerint a föld, mint élő szervezet maga az isten és nem isten teremtménye. Sokan hiszik közülük, hogy emberi lények képesek lelki kapcsolatot teremteni a földdel mint istenséggel. A környezeti mozgalmak és képviselőik túlnyomó többsége természetesen tagadja mindezt. . Olyan Gaia hívők, mint pl. az „Új korszak” mozgalom képviselői egyébként Gaia újjászületésének eszméjét csak szimbólumnak tekintik annak hirdetésében, hogy az ember, mint földi lény kipusztulhat, ha nem kerül sor radikális változásokra magatartásában. Figyelemre méltó az ilyen nézetkörrel összefüggésben René Dubosnak, a környezeti kutatások és mozgalmak kielelkedő, francia származású amerikai kutatójának véleménye. Egyik fontos könyvében „A God Within”-ben a következőket írta:”A föld, szó szerint anyánk. . Nem azért, mert tőle függ táplálékunk, menedékünk, hanem sokkal inkább azért, mert az emberi lények a földi fejlődés méhében formálódtak .... . Üdvözülésünk attól függ, hogy képesek leszünk-e a természet vallását létrehozni”²⁶

7. Az államok a fenntartható fejlődés globális kormányzásban: sikereik és kudarcaik

A fenntartható fejlődés kormányzásával kapcsolatos feladatok megfogalmazásában és végrehajtásában gazdasági, társadalmi és környezeti szempontból egyaránt döntő fontosságú szerepe van az államoknak, tekintettel arra, hogy a problémák megelőzhetősége, keletkezése és elsődlegesen valamilyen területhez kapcsolódik és kezelésük gyakran komplex operatív feladatokat jelent. Az államok politikájának kialakulásában és változásaival kapcsolatban lényeges szerepet játszott a sebezhetőség jellege, forrásai és mértéke. A társadalmi, gazdasági és környezeti sebezhetőség külön-külön is lényeges kérdések az államok számára azonban igen jelentősek kölcsönhatásaik. A környezeti sebezhetőség forrásaiból és jellegéből is következik pl. hogy társadalmi és gazdasági következményeivel is számolni kell az államok környezetpolitikájában. A világ államainak környezeti sebezhetőségének mérésére fejlesztették ki a különböző sebezhetőségi indexeket. A UNEP és más szervezetek közös kutatásai alapján számították ki a föld államaira és nem állami térségeire az egyes államok környezeti sebezhetőségre vonatkozó indexet, amellyik 50 mutatóra épült. A sebezhetőség 7 fokozata alapján a 234 területi egység közül 13-nak viszonylag alacsony volt a sebezhetősége, 41-ben számolni kellett kockázati tényezőkkel, 82 környezeti sebezhetősége jelentős volt, 59-nek magas és a fennmaradóknak különösen magas.²⁷ A sebezhetőség problémája a XX század utolsó szakaszáig nem játszott érdemi szerepet a környezeti politikákban. Ezek inkább konkrét zavarokkal függtek össze.

A természetet védő és bizonyos a környezetet szennyező folyamatok korlátozásával foglalkozó állami intézményeket, hivatalokat a városi fejlődés terjedésével összefüggő problémák, illetve az ipari tevékenységek káros környezeti következményei miatt már a XIX században, sőt korábban is létrehoztak Európa néhány országában és az USA-ban. Ezek elszigetelt témákkal foglalkoztak. Ilyenek voltak pl. a különlegesen szép vidékek megóvása, nemzeti parkok létrehozása, a természeti erőforrások, az ásványi kincsek, erdők, vadállomány védelme, a gyorsan fejlődő városi települések tisztábbá tétele, a szemét

---

Spiritual University, Congregation of Notre Dame, Federation of Zoroastrian Associations of North America, Greek Orthodox Archdiocesan Council of North and South America, International Catholic Organizations Network, International Mahavira Jain Mission, International Shinto Foundation, Inc. , Jewish National Fund, Maryknoll Office for Global Concerns, The National Service Conference of the American Ethical Union, The New Seminary for Interfaith Studies, National Spiritual Assembly of the Bahá'ís of the US, Passionists International, Pax Christi International, Religions for Peace, Religious of the Sacred Heart of Mary, The Salvation Army, Sisters of Charity Federation, Society of Sacred Heart, Soka Gakkai International, Syrian Orthodox Church in America, The Temple of Understanding, The Wittenberg Center for Alternative Resources, Union for Reform Judaism, United Religions Initiative, Unitarian Universalist UN Office, Universal Peace Federation, Women's Division GBGM of the United Methodist Church, Won Buddhism International, World Council of Churches, World Council of Conservative/Masorti Synagogues, World Day of Prayer and Action for Children, The World Peace Prayer Society

²⁵ . Gaia a görög mitológiában a „föld anyja” istennője volt. A mitológia szerint a kaosz mélységéből született, saját fiához Uranushoz az „ég atyjához” ment férjhez.

²⁶ René Dubos, *A God Within: A Positive Approach to Man's Future as Part of the Natural World*, (New York: Charles Scribner's Sons, 1972), 38, 41.

²⁷ Pacific Community, Geoscience Division, 2016.

kezelése, az ivóvíz tisztítása stb. A nemzeti környezeti kormányzásnak tekinthető, tehát a környezetvédelemmel átfogó módon foglalkozó intézmények a XX század második felében viszonylag lassan bontakoztak ki. Még lassúbb volt olyan nemzeti környezeti politikák kialakulása amelyekben már a fenntartható fejlődés céljai is megfogalmazódtak. A folyamat XX század második felében meggyorsult, főleg annak nyomán, hogy lényeges új problémákat eredményeztek a különböző térségekben a kialakult és súlyosbodó szennyeződések. A problémák okainak nyilvánvalóbbá válásában a helyi és nemzetközi következményeik feltárásában döntő szerepet játszott a környezettel foglalkozó tudományos kutatómunka és ennek jelentős kiszélesedése. Fokozatosan lezárult a globális „környezeti analfabetizmus” /tudatlanság/ vagy érdektelenség hosszú korszaka. Döntő szerepet játszott a modern értelemben vett, nemzeti környezetvédelmi törvények, nemzetközi megállapodások, nemzeti stratégiák, környezetpolitika megfogalmazásában és a környezetvédelemmel foglalkozó intézmények globálissá szélesedő kiépítésében az 1972-es stockholmi világkonferencia. Központi jelentőségű feladatként fogalmazódott meg az államok és a nemzetközi rendszer képességeinek javítása a környezeti problémák azonosítására, megoldására és a környezet védelmére²⁸. A stockholmi konferenciát követő évtizedekben több szakaszban alakult ki a környezeti kormányzás globális hálózata.

A különböző országok eddigi tapasztalatainak általánosítása nyomán a környezeti fenntarthatóságot célul kitűző operatív kormányzási feladatok a következőkben foglalhatók össze:

1. Az adott térségre vonatkozó környezeti folyamatok rendszeres mérése, összesítése, értékelése, a bekövetkezett problémák okainak feltárása.

2. Az információk továbbítása a kormányzati intézményekhez, a kutatóhálózatokhoz és a közvéleményhez.

3. A környezeti fenntarthatósággal kapcsolatos nemzeti prioritások, feladatok meghatározása illetve szükséges módosítása

4. Az ország természeti erőforrásainak védelme és racionális felhasználásának elősegítése 4. 5. A környezettel kapcsolatos szükséges intézkedések eszközrendszerének, anyagi, szellemi bázisának állandó „karban tartása” és fejlesztése.

6. A különböző szereplők érdekvizonyainak összehangolása, s a kialakított közmegegyezés alátámasztása megfelelő eszközökkel, ösztönzőkkel és a szükséges jogi keretekkel és eszközökkel

7. A gyakorlati intézkedések megvalósítása és ennek ellenőrzése

8. A környezeti politikák hatékonyságának értékelése,

9. Részvétel közös nemzetközi feladatok intézményi hálózatának fejlesztésében, a közös döntések kialakításában és végrehajtásában.

A fenti feladatok mindegyike külön-külön több fontos, állam specifikus feladatot jelenthet. Az általános, valamennyi államban végrehajtandó feladatok kialakult az intézmények vagy szervezetek jellegéhez kapcsolódó munkamegosztás. A nemzeti környezeti törvényhozás, amelyik magában foglalhatja a környezettel foglalkozó kormányintézmények kialakítását is, általában a parlamentek feladatköre. A különböző rendszabályok, fenntartható fejlődéssel foglalkozó stratégiák és politikák kidolgozása és végrehajtásuk biztosítása a kormányiszervek feladata. Az egész folyamatban, beleértve a magatartási normák kialakítását is, jelentős szerepet játszanak civil szervezetek, politikai és szakmai és tudományos testületek, vállalatok, oktatási intézmények, amelyeknek különösen fontos szerepe van a nemzeti környezetvédelmi képességek fejlesztésében és a népesség “környezettudatának” kialakításában.

Az egyes államokban működő intézményrendszer modelljei különböző specifikus tényezők hatására formálódtak. A legtöbb fejlett országban és egyes fejlődő államokban is a kormányok keretében környezeti miniszteriumok alakultak s a helyi szintű intézmények et hoztak létre. Felhatalmazásuk, és hatékonyságuk eltérő. Függs az adott ország politikai berendezkedésének jellegétől /demokratikus rendszerek általában nagyobb figyelmet fordítanak a környezeti fenntarthatóságra, mint az önkényuralmiak/, gazdasági fejlettségi szintjétől, a környezeti veszélyeztetettség specifikumaitól.

Az elmúlt évtizedek során különböző megközelítések és gyakorlati javaslatok fogalmazódtak meg a fenntartható környezeti kormányzás eszközrendszeréről.²⁹ Ezek többsége a nemzetközi piaci viszonyok eszközök, tiltó vagy ösztönző adók, árak, alkalmazására összpontosult. Sokan javasolták a szabad javak használati költségeinek bevezetését, s a tulajdonjog új módon való meghatározását (pl. a szennyezési piac

²⁸ OECD: Capacity Development in Environment, Paris, 1994. p. 8

²⁹ . (R. K. Turner: Pluralism in Environmental Economics: a Survey of the Sustainable Economic Development Dehate, Journal of Agricultural Economics. Vol. 39. No. 3. 1988.)

létrehozását: aki szennyez, fizessen, illetve bizonyos határokon belül vásárolhassa meg az ehhez való jogot). (Pl. az OECD szakemberei.) Más javaslatok azt ajánlották, hogy határozzák meg a megújítható, s meg nem újítható erőforrások értékét, s ezeket vigyék át az árakba (pl. a vizek és a levegő szennyezettségének változását egy környezetminőségi mutató segítségével). Igen éles viták folytak és folynak az ökológiai problémák politikák és ezek következményeinek mérhetőségével kapcsolatban is. Azt széles körben felismerték és elismerték, hogy a fenntarthatóság-orientációjú gazdálkodás változásokat igényel a gazdasági tevékenységek értékelésében, mérésében is. Nemesgyszer ellentétes hatásokat kellene ugyanis figyelembe venni. Miközben pl. gazdasági szempontból bizonyos tevékenységek lehetnek a jövedelmek terén pozitívak, ökológiailag súlyos károkat okozhatnak. Gyakori vélemény az is, hogy sem a hagyományos üzleti kalkulációk sem a nemzetgazdasági mérlegek nem tükrözik megfelelően az ökológiai rendszerben okozott károkat. Olyan ökológiai számviteli és kalkulációs rendszer, amelyik számításba veszi az okozott károsodásokat is, számol a források kimerülésével, mint költségtényezővel, továbbra is igen nehezen lenne azonos feltételek mellett kialakítható azokban a nemzeti gazdaságokban amelyek versengő nemzetközi rendszerben működnek. A problémák megoldásának technikai nehézségei még világosabbá váltak a későbbiekben a CO₂ kibocsátásra megállapított nemzetközi fizetési kötelezettségekkel és „árakkal” kapcsolatban. Továbbra is lényeges probléma olyan eszközök kialakítása és működtetése, amelyek a prevenciót szolgálhatják, vagy a már okozott károk rehabilitációjára ösztönöznek.

A környezeti célok realizálásával kapcsolatban különösen a XX század utolsó évtizedei óta jelentősebbé váltak az ún. morális ösztönzők is. Az egyénnel kapcsolatban egyebek között a tömegfogyasztást preferáló, túlfogyasztást eredményezett életstílus megváltoztatásának indoklása, valamint a közvetlen lakókörnyezet tisztán tartása kapcsolódott etikai normákhoz. A vállalatok esetében, elsősorban a transznacionális társaságokkal kapcsolatban fogalmazódott meg a helyi környezeti viszonyokat tiszteletben tartó magatartási normák, igénye. Ennek hatására számos nagy nemzetközi társaság fogadott el működésével kapcsolatban környezeti normákat, etikai kódexeket s évi jelentéseiben ezek érvényesüléséről rendszeresen be is számolnak. Bebizonyosodott, hogy nemcsak a nemzeti gazdaságokban hanem a nagymértékben költségorientált versengő nemzetközi rendszerben működő nemzetközi vállalatokban is lehetséges környezetpolitikai célok érvényesítése.

8. Kísérletek a környezeti teljesítmény mérésére

A menedzsment tudomány régi elve, hogy menedzselni csak mérhető folyamatokat lehet. Ez az elv tette szükségessé és lehetővé minőségi folyamatok mérhetőségének kialakítását is. A nemzeti környezeti kormányzás teljesítményének, sikerességének vagy kudarcainak mérése, a környezeti folyamatok és az ezekre ható tényezők mérésével kapcsolatos nehézségek miatt is bonyolult feladatnak bizonyult. Az előzőekben már szó esett arról, hogy az elmúlt évtizedekben sok, főleg fejlett országban jelentős eredményeket értek el egyes területeken. Csökkenteni tudták a felszíni vizek/folyók, tavak/ szennyezettségét, javultak a nagyvárosok légköri viszonyai, a városi és ipari szemét és hulladékok kezelésének körülményei. Az értékelésekben ritkán foglalkoznak az intézmények minőségével. Elvértve szerepelnek ezekben olyan kérdések, mint pl. hogy helyesen tűzték-e ki a célokat, megfelelő eszközökkel rendelkeztek-e vagy biztosították-e ezeket, mennyire oldották meg az adott problémákat, vagyis, hogy realizáltk-e a kitűzött célokat. A nemzetközi tapasztalatok egyébként arra is utalnak, hogy a kudarc, vagy a siker értékelése és ennek nemzetközi összehasonlítása eleve nehéz.

Különböző nemzetközi szervezetek és tudományos intézetek kezdeményeztek kutatásokat annak érdekében, hogy mennyiségi mutatókat, indexeket dolgozzanak ki amelyek alapján összehasonlítható az egyes államok környezeti teljesítménye is. A nemzetközi szervezetek között a az ENSZ, a Világbank és az OECD játszottak különösen különösen fontos szerepet. Nemzetközi viszonylatban Az amerikai Yale egyetem és a Columbia egyetem kutatói által kidolgozott „Környezeti Teljesítmény Indexe (Environmental Performance Index) az egyik legmegbízhatóbb és legátfogóbb ilyen mutató, amelyet széles körben használnak nemzetközi összehasonlításokra, beleértve a nemzetközi szervezetek többségét is. AZ EPI előnye, más hasonló mutatókhoz viszonyítva, hogy az elemzett témakörök az államok többségén vizsgálhatók és a teljesítmények mérhetők. Tudományosan elfogadott módszereket alkalmaztak és a munka folyamatossága nyomán lehetővé vált a XXI század közel másfél évtizedére vonatkozó idősorok kialakítása is is. alkalmas. Két fő témakörét: a környezeti egészség (Environmental Health) és a környezeti rendszer életképessége(Ecosytem Vitality) 9 altéma/egészségügyi következmények, levegő minősége, víz és egészségvédelem, vízforrások, mezőgazdaság, erdők, halállomány, biodiverzitás és települési viszonyok, éghajlat és energia/ támasztja alá, amelyeket további 20 komplex mutató támogat. A vizsgált 178 ország

közül 2004-14 között hatban romlott, a többiben javult vagy nem változott a mutató szerint a környezeti teljesítmény és az egyes országok helye a rangsorban. Magyarország a 28-ik helyen állt 2014-ben.

A környezeti teljesítménymérése az elmúlt másfél évtizedben növekvő mértékben kapcsolódott össze a fenntarthatóság terén általában elért eredmények mérésével. Olyan összetett, aggregát mutatókat alakítottak ki, amelyekben a társadalmi, a gazdasági és a környezeti fejlődés eredményei integrálódnak. Sok ország, nemzetközi szervezet, kutatóintézet törekedett az elmúlt évek során ilyen mutatók kimunkálására. Egyes nemzeti statisztikai hivatalok is elkezdték a nemzeti fenntarthatóság alakulásának mérését. Egyik probléma az, hogy az információk a fenntartható fejlődés fogalmával, környezeti és társadalmi vonatkozásaival, hatótényezőivel kapcsolatban rendkívül sokrétűek. Vannak köztük szubjektív és objektív, pénzben vagy fizikai mennyiségekben kifejezhető és mérhető elemek, áramlások /flows/ és állományok /stocks/, amelyek között igen fontosak a kapcsolódások, kölcsönhatások. Sokesetben különböző időtávlatra vonatkoznak, ami megnehezíti nemzetközi összehasonlításukat is.

Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottsága és az OECD együttműködése keretében, az Európai Statisztikusok Konferenciája (ESK), felhasználva a különböző szervezetek javaslatait, átfogó ajánlást dolgozott ki a fenntartható fejlődés mérésére. Ez tekinthető a legátfogóbb irányadó nemzetközi dokumentumnak a témában.³⁰ Javaslatuk szerint a mérési rendszernek a következő források figyelemre vételére kell épülnie:

-a Bruntland Bizottság definíciója vagyis , hogy a jelenlegi nemzedék szükségleteit a jövő nemzedékek életfeltételeinek gyengítése nélkül kell kielégíteni. .

-a közgazdasági elméletek és ezek társadalomtudományi továbbfejlesztése: a termelési tényezőknek, különösen a tőkének az emberi jóléttel, a fenntarthatóság környezeti, gazdasági és társadalmi vonatkozásaival való összekapcsolása

- az un. Stiglitz-Sen-Fitoussi jelentés, vagyis a „Gazdasági Teljesítmény és Társadalmi Haladás Mérési Bizottság”/Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress/ és más hasonló testületek jelentései, amelyek egyebek között GDP, a bruttó nemzeti termék használhatóságának és hasznosságának korlátaira hívták fel a figyelmet és több más gazdasági és társadalmi mutatót ajánlottak a jóléti viszonyok, az életfeltételek alakulásának és a fenntarthatóságnak mérésére. / European Commission Communication on GDP and beyond, , EU Sponsorship Group on Measuring Progress, Well-being and Sustainable Development, és az OECD vonatkozó statisztikai munkái, beleértve a „Better Life” programot is. .

A fenntartható fejlődéssel foglalkozó különböző kutatómunkák eredményeinek és ajánlásainak elemzése, valamint a különböző jelenlegi adatbázisokban szereplő mutatók.

-A fenntartható fejlődés nemzetközi következményei, az egyes országok jóléti viszonyának hatása más államok lakóinak jólétére.

A fentiek alapján három mutatórendszert ajánlottak: egy 60 mutatót tartalmazó rendszert, amelyik a jólét különböző dimenzióit tartalmazza, egy a témák szerint csoportosított és a politika számára is hasznosítható 90 mutatóból álló rendszert és egy kisebb, 24 mutatóból álló rendszert, amelyik a döntéshozók és a közvélemény számára kommunikálná a fő üzenetet.

A jövő nemzedékek jólétének alakulásában döntőnek tartották a jelen nemzedék által hátrahagyott erőforrásokat (tőkéket). A tőkék négy típusát határozták meg: a gazdaságit, a természetit , az emberit és a társadalmi. Ezek kiszámíthatóságának, illetve mennyiségi meghatározásának módszereivel kapcsolatban kiemelték az eddigi kutatások használhatóságát és különösen jelentősnek tartották a UNEP és az ENSZ Egyetem közös programját.³¹ A kutatás összefoglaló jelentése a fenntartható fejlődés jövőjét alátámasztó emberi, természeti, gazdasági és társadalmi tőkék szerepéről és mértékéről ad nemzetközi összehasonlítást és átfogó képet.). A közös kutatás eredményeit publikálták a „Átfogó gazdasági jelentés” /Inclusive Wealth Report/ kötetben³²

9. A fenntartható fejlődés kormányzásának regionális és globális szintjei

³⁰ Conference of European Statisticians, Geneva. 2014. Recommendations on Measuring Sustainable Development.

³¹ „A globális környezeti változások emberi dimenziójának programja”(Human Dimension Program on Global Environmental Change.).

³² UNEP, UNU-IHDP: Inclusive Wealth Report, Measuring Progress Toward Sustainability. Cambridge University Press, 2014

A környezeti kormányzás államok feletti szintje az államok által kialakított a multilaterális együttműködés hálózata, vagyis közös, intézményesített eszközrendszer a különböző együttműködési (globális vagy regionális) rezsimek irányítására és az együttműködés szervezésére. Ilyen rezsimek például a világkereskedelem, a nemzetközi tőkeforgalom és pénzügyek, a telekommunikáció, a tengerek és óceánok közös menedzsmentje, a föld atmoszférájának védelme, a világelelmezés és az élelmezési biztonság, stb. Ezeknek a rezsimeknek a közös kezelésében nemcsak az IMF, a Világbank, vagy a Világkereskedelmi Szervezet vesz részt, hanem az ENSZ szakosított szervei is, a mezőgazdasági és élelmiszer-termeléstől a nemzetközi munkaügyi problémákig, a tengerek és óceánok közös hasznosításától a világűr békés célokat szolgáló kutatásáig, a postaügytől a szellemi tulajdon védelméig. Sajátos helyet foglal el ebben a hálózatban a környezeti együttműködés, amelyik egyrészt önálló terület, másrészt szinte valamennyi más együttműködési rendszerrel kapcsolatos. A fenntartható fejlődés előmozdítását célzó multilaterális szintű együttműködésben szerepet játszik a világpolitika, különösen a hatalmi viszonyok átalakulása. Ennek következményei, feszültségei, ellentmondásai, egyenlőtlenségei és dinamizmusai általában nehezítik a kormányzását” és a fenntarthatóság követelményeinek érvényesítését. Lényeges a kormányzás e szintjén a résztvevő szervezetek döntései végrehajthatóságának jellege is. Ezek az ajánlásoktól a kikényszeríthetőség különböző fokozataiig terjednek. A problémák jellegéből, az érdek és értékviszonyok sokrétűségéből is következik, hogy a fenntartható fejlődés eredményes és hatékony kormányzása sem regionális, sem pedig a globális szinten nem lehet egyetlen, központi szervezet feladata.

9.1. A regionális környezeti kormányzás

A régióknak különlegesen fontos szerepe van a környezeti kormányzásban, tekintettel a problémák keletkezésének és kezelhetőségének területi kapcsolódására. A régió, mint valamilyen sajátosság által meghatározható térség elsősorban földrajzi, ökológiai egységként értelmezendő, amelynek természetes földrajzi határai vannak. Megkülönböztethetünk természetes földrajzi, történelmi fejlődés során kialakult régiókat és ún. mesterséges, tehát a tudatos törekvések alapján, ezek eredményeként kialakított régiókat. Természetesnek tekinthető a régió mint társadalmi képződmény is, vagyis az emberek közötti meghatározott, más térségektől megkülönböztethető kulturális, nyelvi, vagy hosszú történelmi fejlődés során kialakult társadalmi, politikai, gazdasági vagy biztonsági viszonyok összessége.

A mesterséges régió az adott térség államainak céltudatos, szervezett együttműködésének eredménye valamilyen gazdasági, kulturális, politikai vagy katonai területen. Az ebben résztvevő államok az együttműködés előmozdítására és fenntartására rendszerint állandó szervezetet hoznak létre. E szervezetek a nemzetközi rendszer sajátos szereplőivé válhatnak s a mesterséges régiókból természetes képződmények is formálódhatnak. Államok (vagy társadalmi csoportok) együttműködési térségek kialakításárányuló tudatos törekvéseit regionalizmusnak nevezzük. (Ezek nem azonosak a birodalmi, illetve a birodalomépítő törekvésekkel.)

A regionális együttműködési térségek létrehozására irányuló különböző törekvések régi keletűek. Különösen két kontinensen –Európában és Latin-Amerikában – jelent meg ennek a törekvésnek gondolata a politikában, már a múlt században. (Európában a Zollverein, a Dunavölgyi Népek Szövetsége.) A második világháborút megelőzően Franciaország (Páneurópai mozgalom), Németország (Lebensraum, nagytérelmélet) és Japán (az ázsiai közös felvirágzás térsége) politikusai tüztéknapirendre a regionális együttműködést. A XX. század második felében a regionalizmus a történelemben először vezetett jelentős változásokhoz, és meghatározó módon befolyásolja az államok politikai és gazdasági stratégiai döntéseit.

Különböző típusú és nagyságú multilaterális, regionális együttműködési szervezetek hálózák be a világot. Jellegüket tekintve meghatározó fontosságúak az alapítók céljai. Lehetnek zárt regionális erőközpontok, nyitott, liberális tömörülések, közös fejlesztés céljait szolgáló tartós vagy ad hoc szervezetek, globális szervezetek regionális csoportosulásai, valamely térség államainak szervezetei.

A regionális környezeti kormányzásban elvileg három típusú szervezet játszhat szerepet: az ENSZ regionális gazdasági bizottságai, az államok regionális szövetségei /Afrikai Unió, Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet, Amerikai Államok Szervezete) és az egyes térségekben működő gazdasági integrációs szervezetek. Bizonyos munkamegosztás, párhuzamosságok, eltérő felhatalmazás, képességek és hatékonyság jellemzi a regionális hálózatokat. A regionális környezeti együttműködésben kezdeményező szerepet játszottak és néhány területen továbbra is jelentősek pl. az ENSZ regionális gazdasági bizottságai.

Az ENSZ Európai Gazdasági bizottsága lényegében az 1960-as évek óta kezdeményezője, szervezője, jelentős összeurópai környezetvédelmi programoknak és egyezményeknek. Ezek között kiemelkedő fontosságúak a következő konvenciók: Az államhatárokon túllépő nagy távolságú levegő szennyeződési Konvenció ([Convention on Long-range Transboundary Air Pollution](#)), Az államhatárokon túlterjedő környezeti hatások felmérésével kapcsolatos konvenció ([Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context](#)), Az államhatárokon túllépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről szóló konvenció ([Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes](#))

Az ENSZ Ázsiai és Csendesóceáni gazdasági Bizottsága, a leglényegesebb össz-ázsiai környezeti együttműködési szervezet. Elemző, szervező és konfliktus kezelő szerepet játszik az ázsiai térségben a nemzetközi folyóvölgyek államai közötti együttműködés szervezésében. 2005 óta foglalkozik a zöld fejlődés ázsiai vonatkozásaival. Különösen jelentős munkát végez a térség nagyvárosaiban keletkezett súlyos környezeti problémák és zavarok kezelésének elősegítésében.

Az ECLAC, az ENSZ Latinamerikai és Karibi térségi gazdasági bizottsága a különösen a nagyvárosok környezeti problémáival és a természeti erőforrások védelmével, illetve megfelelő kezelésével foglalkozik. Központi szerepet játszik a fenntartható fejlődés feltételeinek elemzésében, a társadalmi és környezeti összefüggések feltárásában és ezzel kapcsolatos tanácsadó munkában.

Az ENSZ Afrikai Gazdasági Bizottsága a földrész sajátos környezeti problémáinak fényében segíti az államok nemzeti környezeti politikáját, s különös figyelmet fordít a biológiai szűkülés megekedályozásának feltételeire.

A vízprobléma kezelése áll az ENSZ Nyugat-ázsiai Gazdasági és Szociális Bizottsága környezeti munkájának centrumában.

Az ENSZ regionális szervezetei együttműködnek az adott térségekben az államok integrációs szervezeteivel a környezeti témákban is.

Az államok szövetségei közül az Afrikai Unió a térség államainak energiahelyzetét és politikáját igyekszik erősíteni. A különböző kontinensek közül különösen súlyos problémákkal küzdő afrikai térségben, a Környezeti Miniszteri Tanácsban (African Ministerial Council on Environment's) átfogó együttműködési keretmegállapodást kötöttek a klímaváltozással kapcsolatos programokról, amelyek magukban foglalják a természeti katasztrófákkal kapcsolatos kockázati tényezők kezelését, az előrejelzést, a készenléti feladatokat, a sürgőshelyzetekkel kapcsolatos teendőket és az együttműködést a katasztrófákat követő helyreállításban. A megállapodás kiterjed az egyes szektorokkal kapcsolatos tervezésre, az információk cseréjére és a hagyományos tudás és tapasztalatok közös hasznosítására is. Európában, az OSCE az európai térség környezeti kockázati tényezőinek kezelésével foglalkozik. Az OAS az amerikai államok környezeti törvényhozásának témáját tekinti egyik központi feladatának. Az államok regionális szervezetei környezeti együttműködésével kapcsolatban, a különböző megállapodások végrehajtásának értékelése a vonatkozó információk hiányosságai miatt valamint annak nyomán, hogy a különböző regionális integrációs szervezetek keretében folyik a tulajdonképpeni együttműködés, gyakorlatilag lehetetlen.

A világon működő regionális integrációs szervezetek közül a fenntartható fejlődés minden vonatkozásában a legtapasztaltabb és leghatékonyabb az EU. Az európai regionális környezeti kormányzás az Európai Közös Piac keretében kezdődött. A célokat keretprogramokba foglalták. Az első keretprogramot 1973-ban fogadták el. Lényegében a stockholmi konferencia ajánlásainak megfelelően, a prevenció, a környezet megóvása és az erőforrások racionális felhasználása szerepeltek központi célokként. 1990-en határozták el az Európai Környezeti Ügynökség létrehozását. A szervezet érdemben 1994 óta működik. Fő feladata a tájékoztató /információ gyűjtés/ a tájékoztatás /az EU térség környezeti helyzetének és problémáinak értékelése, a tagországok segítése a nemzeti környezetvédelmi politikák kialakításában és a környezetvédelmi szempontoknak a szakpolitikákba integrálásában. Az Ügynökség rendszeres jelentései átfogó tájékoztatást adnak az EU környezeti cselekvési programainak végrehajtásáról és az EU környezeti helyzetéről. 2015-ös jelentés pl. hangsúlyozta, hogy Európában jelentős eredményeket ért el, az üvegházgázok kibocsátásának csökkentésében, a városi környezeti viszonyok javításában, de messze vannak attól, hogy a hetedik cselekvési programnak 2050-ig terjedő céljai megvalósítsák. A 2015-ös jelentés Számos negatív tendenciára hívja fel a figyelmet: pl. a levegő szennyezettségének súlyos egészségügyi következményeire, a tiszta vízforrások hiányosságaira, a termőtalaj degradációjára, a kémiai szennyezésre és a biológiai diverzitás további zsugorodására. A 2020-ig terjedő, de ennél hosszabb távú célokat is tartalmazó Hetedik Cselekvési Program ugyancsak döntőnek tekinti a megelőzést. Kiemelten kezeli a szennyezési források megszüntetését, valamint a környezeti politikák tudásbázisának javítását.

Jelentős figyelmet fordítanak az ASEAN tagállamai is a környezeti kormányzás javítására. A térség, a föld környezeti szempontból a különösen veszélyes helyzetben van az erdők irtása és a természeti katasztrófák méretei következtében. Az OECD-vel együtt átfogó programot dolgoztak ki a „Toward Green Growth in South East Asia”-t, amelyik keretében meghatározták a szükséges feladatokat és a megvalósításukhoz szükséges eszközöket a következő évekre témák és államok szerinti bontásban. A célok a természeti erőforrások védelmétől a környezeti célokat szolgáló oktatásig minen lényeges feladatot tartalmaznak. Központi szerepet kap az egyes államok fejlődésének fenntarthatóságát célzó állami politikák javításának feladata.

A NAFTA, az Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Társaság keretében 1994-ben hozták létre a Környezeti Együttműködési Bizottságot, (Commission for Environmental Cooperation) azzal a céllal, hogy tanulmányozza a kereskedelem és a tőkebefektetések liberalizálásának környezeti következményeit a három tagállamban. Egyik fő cél ezzel kapcsolatban az volt, hogy az esetleges szigorúbb környezeti szabályok valamelyik tagállamban milyen versenyhátrányt okoznak s milyen mértékben viszik át a termelést oda, ahol ilyen szabályok nincsenek vagy lazábbak. Eredetileg a Bizottság mandátuma az “ec-post” elemzésre korlátozódott, lehetővé váltak azonban az előzetes vizsgálódások is.

Az amerikai kontinens és Afrika különböző regionális integrációs szervezetei is foglalkoznak környezeti témákkal. A latin-amerikai MERCOSUR államai pl. külön keretegyezményt kötöttek a multilaterális környezeti együttműködésről. Jelentősebbek azonban. az államok közötti bilaterális környezeti megállapodások. Hasonló a helyzet a többi szervezet esetében is. Az afrikai térség regionális integrációs szervezetei elemzők, javaslatokat dolgoznak ki s különböző bizottságokat működtetnek a környezeti együttműködés előmozdítására és bizonyos problémák kezelésére.

A regionális környezeti együttműködés szerepe és hatékonysága a globális környezeti kormányzásban az eddigiekben lényegesnek bizonyult, s jelentősége a jövőben növekedni fog.

9.2 A globális kormányzás multilaterális szervezetei és hatékonysága.

A legvalószínűbb, hogy a nemzetközi rendszerben a következő évtizedekben is az ENSZ marad a globális kormányzás központi multilaterális szervezete. A Világszervezet . az egyetlen olyan globális intézmény, amelyik átfogó mandátummal és univerzális tagsággal rendelkezik s ezért az egyetlen olyan államközi szervezet, amelyik bolygónk valamennyi problémájával, kihívásaival és ezek kölcsönhatásaival operatív módon is foglalkozhat. Jellege és szervezeti felépítése révén, amely sok tekintetben reformra szorul, továbbra is a legalkalmasabb globális rendszer a környezeti kihívásokkal kapcsolatos opolitikai és szakmai vitákra , a különböző szervezetek koordinálására, a döntésekre és azok végrehajtásának megszervezésére valamennyi lényeges globális probléma esetében. Az államok szerepe természetesen a Világszervezet működésében meghatározó fontosságú marad. Ez azt is jelenti, hogy a hatalmi hierarchiában elfoglalt helyük, érdekviszonyaik változásai, gazdasági erejük és intellektuális képességeik miatt befolyásuk a Világszervezet működésére, a napirenjén szereplő kérdésekkel kapcsolatban továbbra is különböző lesz. A társadalmi, gazdasági és környezeti fenntarthatóság és fenntartható fejlődés jövője általában, vagy valamelyik konkrét területen az egész rendszerben szerepel. A környezeti fenntarthatóság globális kormányzásával kapcsolatos specifikus feladatok különösen fontos szerepet játszanak a UNEP, az Egészségügyi Világszervezet, a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet, a Nemzetközi Távközlési Unió, a Meteorológiai Világszervezet, a Mezőgazdasági és Élelmezési Világszervezet, Élelmezési Világprogram, az UNESCO, az ENSZ Egyetem, a UNICEF programjában.

1972-es stockholmi konferencia óta a globális környezeti kormányzás előmozdítására, különböző államok és civil szervezetek javasolták egy önálló nemzetközi környezeti szervezet megalakítását. Az államok többsége azonban ezt ismételtelen elutasította. . A fő érv az volt, hogy a globális környezeti kormányzás nem bízható egyetlen szervezetre, mert a gyakorlatban azoknak a szervezeteknek, politikai eszközöknek, pénzügyi mechanizmusoknak, szabályoknak és normáknak összességéként “működik” amelyek globális szinten igyekeznek befolyásolni a környezetpolitikákat és beágyazni az ökológiai problémákat a a globális gazdaság és társadalompolitikák kialakításába valamint végrehajtásába. Később arra hivatkoztak, hogy már működik, a UNEP. amelyet az 1972-es stockholmi konferencián született kompromisszum nyomán hoztak létre a Világszervezet környezeti stratégiájának kialakítása és végrehajtása érdekében. A környezeti kormányzást /ennek fogalma később született/ erre a Világszervezet Közgyűlésének irányítása alatt álló intézményre bízták. Feladatait abban határozták meg, hogy felmérje a globális, regionális és nemzeti környezeti viszonyokat és felvázolja a tendenciákat, kialakítsa és fejlessze a nemzetközi és nemzeti eszközrendszert, segítse a környezetet menedzselő intézményeket. A hivatalos dokumentum szerint a UNEP-

nek, „katalizátorként, támogatóként, nevelőként és lehetőség teremtőként” kell működnie és a környezeti problémák szószólója szerepét kell betöltenie az ENSZ rendszerében. Az intézmény, amelynek központja Nairobian működik, annak ellenére igen sokat tett a globális környezeti kormányzás érdekében, hogy anyagi lehetőségei szűkek maradtak, s szerepét egyre szaporodó párhuzamos tevékenységek tették bizonytalanná. A Világszervezet keretében ugyanis gyakorlatilag valamennyi szakosított szervezet keretében elkezdtek foglalkozni környezeti problémákkal. Átfogó globális környezeti programok születtek a Világbank, az OECD és az Európai Unió keretében is. Regionális környezeti programokat dolgoztak ki a Világszervezet regionális bizottságaiban.

A UNEP keretében működik egy további sajátos ENSZ program, a „Fenntartható ENSZ” [Sustainable United Nations](#) (SUN). Fő feladata annak elősegítése, hogy a fenntartható fejlődés céljait integrálják a Világszervezet tevékenységének minden lehetséges területén valamint, hogy az ENSZ munkatársai ebben minél hatékonyabban vehessenek részt. E program „A kék zöldülése” /Greening the Blue/ néven szerepel s az interneten keresztül széles körben népszerűsíti az ENSZ tevékenységét a fenntartható fejlődés terén.

A fenntartható fejlődéssel összefüggő nemzetközi kormányzati tevékenységek a különböző programok koordinálásában és a vonatkozó tudástömeg kezelésében kulcsfontosságú intézmény az ENSZ Környezeti Menedzsment Csoportja. /UN Environmental Management Group/ és keretében az un. „Téma Menedzsment Csoport” /Issue Management Group/ a csoportban valamennyi, a fenntartható fejlődéssel illetve a környezeti kormányzás témájával foglalkozó nemzetközi ENSZ szervezet részt vesz. A rendelkezésre álló „tudástömeg” keretében 2014-ben 122 olyan témakört elemeztek, amelyek a fenntarthatóság szempontjából lényegesek.

Az Egyesült Nemzetek Szervezete keretében működő intézmények szorosan együttműködnek mindazokkal a nemzetközi szervezetekkel is amelyek ugyancsak lényeges szereplői a globális környezeti kormányzásnak. Az OECD tulajdonképpen regionális szervezet, de a fenntartható fejlődéssel kapcsolatban globális jelentőségű. Az ENSZ keretein kívül működik a Világkereskedelmi Szervezet, amelyik a kereskedelmi kapcsolatok ökológiai vonatkozásaival foglalkozik. Tudományos bázisa, anyagi lehetőségei és tapasztalatai alapján különösen fontos a Világbank csoport szerepe. A világbank Global Environmental Facility programja 1991 óta működik, 120 országban, közel 800 projektet támogatott vagy finanszírozott. Lényeges a bank un. „zöld kötvény” programja is /Green Bonds/ amelyeket 18 országban bocsátottak ki, 8, 8 milliárd dollárnyi értékben.

A környezeti kormányzás eszközei között különösen fontos szerepet játszanak a globális környezeti világkonferenciák. A konferencia diplomácia a nemzetközi kapcsolatos és együttműködés hagyományos eszközei közé tartozik. A XX század második felében az ENSZ keretében különösen döntő szerepet játszottak szinte minden lényeges témában. Céljaik lehetnek tárgyalások, valamilyen konkrét kérdés rendezése érdekében, vagy valamilyen szerződés előkészítése. (a két cél természetesen összekapcsolódhatott.) Jellegüket a témákon túl meghatározta a résztvevők köre: diplomata, szakértők, egy-egy szakterület kormányképviselői, miniszterek s a legfelsőbb szintű állami vezetők, miniszterelnökök, köztársasági elnökök vagy uralkodók. Az elmúlt évtizedekben igen sok konferenciára került sor a fenntartható fejlődés minden témájában és különböző szinteken. Kiemelkedő jelentőségűek voltak a globális környezeti csúcskonferenciák, amelyek a világ döntő fontosságú témáival foglalkoztak. Igen jelentős változásokhoz vezettek a globális környezeti problémák megvilágításában és előmozdították azok közös kezelését. A múltban sokat és sokan bírálták ezeket a csúcspontokat. Állami vezetők olyan előre elkészített s gyakran csak általánosságokat tartalmazó felszólalásai értelmetlen fórumainak, „süketek párbeszédének” tartották őket amelyeket a világpolitika aktuális viszonyai uraltak. Kétségtelen, hogy nem kevés világkonferenciával kapcsolatban jogosnak tűntek ezek a kritikák. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagyni azt, hogy a különböző témákkal kapcsolatban fontos szimbólikus jelentősége lehet már annak is, hogy az államok vezetői hajlandók voltak összeülni. A lehetőségek a személyes találkozásokra és megbeszélésekre ugyancsak jelentősek lehetnek. Miután sok ilyen konferencia előkészítésében, s a megelőző szakértői vitákban is részt vettem, megtanultam azt, hogy a megelőző fázisok a témákkal és a kialakítandó megegyezéssel kapcsolatban gyakran fontosabbak voltak, mint a csúcspontok, amelyek csak megmagyarázták a pozitív vagy negatív állásfoglalásokat, illetve megegyezés esetén már csak az államok „szóbeli” pecsétjeit nyomták rá a már előkészített záródokumentumra. Fontosnak és mindenképp tanulságosnak tartom ezért is a környezeti világcsúcspontok rövid áttekintését.

A kezdeti időszak etérén a hidegháború kora volt. Ebben a politikai és az ideológiai konfrontáció játszott döntő szerepet. A Szovjetunió vezetésének pl. a hatvanas évek elején még az volt a véleménye, hogy a környezeti problémák nem globális kihívások, hanem a kapitalista rendszer problémái. 1987-ben az októberi forradalom ötvenedik évfordulóján tartott beszéde jelezte az első érdemi politikai fordulatot. A Szovjet vezetés először ismerte el, hogy a Szovjetunióban is vannak súlyos környezeti problémák, s globális együttműködésre van szükség. Ennek nyomán 1968-ban az ENSZ közgyűlése határozatot hozott egy

világkonferencia összehívásáról az emberi környezet problémáinak és a lehetséges nemzetközi együttműködés területeinek megtárgyalására. A konkrét javaslat 1969-ben svéd kezdeményezésre született meg, s 1972-ben került rá sor Stockholmban. Hivatalos neve az „ENSZ konferencia az emberi környezetről” volt /UN Conference on the Human Environment/ Végülis 113 ország vett rajta részt. A „Csak egy föld van” gondolatkör volt a konferencia központi témája, ami köré a javaslatok csoportosultak. A szocialista államok amiatt, hogy az NDK nem vehetett rajta részt, távol maradtak. Részt vettek azonban az előkészítő tanácskozásokon, amelyeken a tényleges problémák feltárására és az ezzel kapcsolatos vitákra került sor. Nyilvánvalóvá vált pl. a jelentős különbség a fejlett és a fejlődő országok érdekei és álláspontja között. Indhira Ghandi India miniszterelnöke megnyitó beszédében jelentette ki híressé vált álláspontját „A szegénység a legnagyobb szennyező”. Az ellentétük elenére megállapodás született. A Stocholmi Deklaráció az Emberi Környezetről 26 fontos elvet 109 ajánlást tartalmazott s határozat született a további intézményi fejlesztésről valamint a finanszírozásról. Valamennyi résztvevő egyetértett az államok alapvető felelőségében a kereteik között folytatott szennyező tevékenységekért s ezek nemzetközi következményeiért. Abban is egyetértés született, hogy a gazdasági növekedés egyik alapvető feltétele a szegénység csökkentésének. A stockholmi konferencia volt az elő nagy ENSZ tanácskozás, amelyen nemcsak az ECOSOC konzultatív státuszával rendelkező civil szervezetek megfigyelői státuszban lehetőséget kaptak a felszólalásra a plenáris üléseken és a bizottságokban.

Kiemelkedő fontosságú volt a nemzetközi konferenciák sorában a „Föld Világsúcs” hivatalos néven „ENSZ Konferencia a Környezetről és Fejlődésről” /UN Conference on Environment and Development/Rio de Janeiroban, 1992-ben³³, Húsz évvel Stocholm után új világhelyzetben, a hetvenes évek olajválságát, az „új nemzetközi gazdasági rendre” vonatkozó program kudarcát, az un. piaci forradalom kibontakozását, a Szovjetunió szétesését és a hidegháború befejeződését és a „Bruntland jelentésben” foglaltaknak, a fenntartható fejlődés célkitűzésének hivatalos elfogadását követően ült össze a tanácskozás, amelyen az ENSZ Egyetem képviselőjében én is részt vettem. A viták a világfejlődés társadalmi és környezeti problémáiról és a feladatokról arra a nagyszámú információra, tudományos kutatásra és növekvő gyakoriságú emberi eredetű környezeti katasztrófával kapcsolatos elemzésekre épülhettek, amely már rendelkezésre állt szinte minden lényeges környezeti témában s különösen az éghajlati változások okaival és veszélyeivel, az erdők irtásának következményeivel, a sivatagosodással és az élelmezési biztonsággal kapcsolatban. Nyilvánvalóbbá váltak a különböző nemzetközi környezeti egyezmények, állami politikák és nemzetközi szervezetek részeredményei éppúgy mint ezek gyengeségei és kudarcai. A stockholmi konferenciánál is mélyebb szakadék húzódott a fejlett és a fejlődő államok között a szükséges intézkedések pénzügyi terheinek vállalásával kapcsolatban. A fejlődő országok azt követelték, hogy a fejlettek jelentős támogatást adjanak zöld fejlődésük megvalósításához, tekintettel arra, hogy a környezeti problémákért elsősorban ők felelősek. Az általános elvekben azonban lényeges megállapodások születtek. A Riói deklaráció 27 elvet tartalmazott amelyek részletezték az államok felelőségét akörnyezeti viszonyok alakulásáért és a fejlődés fenntarthatóságáért. Agenda 21 címen átfogó globális programot fogadtak el a XXI századra való felkészülésre. A megállapodások két konvencióhoz teremtették meg a feltételeket, az „ENSZ Keretegyezményhez az éghajlati változásokról” és a Biológia Sokrétűség védelméről. A konferencia megállapodott egy új testület a „Fenntartható Fejlődés ENSZ Bizottsága”, (UN Commission on Sustainable Development) létrehozásáról is, amelyik a következő időszakban hivatva volt a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos tevékenységek figyelemmel kísérésére és különböző kezdeményezésekre. A világ és a Világszervezet várakozásai e bizottság szerepével és lehetőségeivel, éppúgy túlzottan bizonyultak, mint az Agenda 21 teljesítésével kapcsolatban. 10 évvel Rio után a Johannesburgban ülésezett világkonferencia állásfoglalásai amelyek szerényebb, konkrétabb és mérhetőbb célokat tűztek ki a vízzel, az egészségüggyel, a mezőgazdasággal és az energiával kapcsolatban.

2000-ben az ENSZ Millenniumi Közgyűlésének, amelyik a következő 15 évre szóló Millenniumi Fejlesztési Célokot indította útjára a fenntartható fejlődés társadalmi céljai álltak központjában, Ezekkel kapcsolta össze a környezeti fenntarthatóság olyan céljait, mint a tiszta ivóvíz biztosítása, az egészségi viszonyok és higiéniai feltételek valamint a városi nyomortelepeken élők életfeltételének javítása. A világsúcs vitái nyilvánvalóvá tették, hogy a környezeti viszonyok Rio óta tovább romlottak, s, hogy a vonatkozó információk rendkívül hiányosak továbbra is. Mindez szerepet játszott abban, hogy 2001-ben az

---

³³A riói konferencián 179 ország vett részt /110-et államfő vagy kormányfő képviselt/. Hivatalosan 2400 civil szervezetet akkreditáltak, és további 17 000 szervezet vett részt a konferenciával párhuzamosan rendezett NGO fórumon.

ENSZ főtitkára a világ környezeti rendszerének addigi legátfogóbb felmérését kezdeményezte, amelyet 2005-ben fejeztek be. A felmérés célja volt az is, hogy értékelje a környezeti kormányzás elért eredményeit, elemezze a bolygó környezeti helyzetének legsebezhetőbb pontjait és a kialakult helyzetnek megfelelően fogalmazza meg a jövő feladatokat.

A felmérés egyik legfontosabb eredménye annak megvilágítása volt, hogy a bolygó környezeti rendszere a XX század második felében lényegesen gyorsabban változott, mint a történelemnek bármelyik korábbi fél évszázadában főként azzal kapcsolatban, hogy mennyire tudta fedezni a világ növekvő élelmiszer, tiszta víz, faanyag, , rostanyag és energia szükségleteit. Megállapította, hogy a változások a környezeti rendszerben az emberi jólét jelentős növelését eredményezték. Ezért azonban igen magas árat kellett fizetni. A környezeti rendszer kétharmada romló állapotban van. A romlás hatalmas méretei jelentősen korlátozzák a lehetőségeket arra, hogy a következő nemzedékek hasonló mértékben hasznosíthassák a környezeti rendszert. Drámáinak értékelte annak következményeit, ha az erőforrásokat a jövőben is hasonló ütemben aknázzák ki és rombolják. A jelentés felhívta a figyelmet arra, hogy jelentős változásokra van szükség a termelésen, a fogyasztásban, az intézmények tevékenységében a környezeti feltételek javításához és a szükségletek kielégítéséhez. A felmérés alapul szolgált a következő világkonferencia előkészítéséhez. Erre 2012-ben, négy évtizeddel stockholm után és 20 évvel az 1992-es riói világkonferenciát követően, ismét Rióban került sor. A helyzetértékelés és a XXI század következő évtizedeire vonatkozó a fenntartható, zöld fejlődés feladatainak meghatározására volt az ENSZ Fenntartható Fejlődési Konferenciája /UN Conference on Sustainable Development/alapvető feladata, amelyik Rio+20 néven vonult be a nemzetközi szervezetek "zsargonjába".

A Rio+20 volt az ENSZ eddigi történetének legnagyobb világkonferenciája. Összesen 45 381 akkreditált résztvevője volt. 188 tagállam és 3 megfigyelő állam képviselői, 12 000 delegátus, 122 államfő vagy kormányfő, közel tízezer civil szervezet vett részt tanácskozásain. 4074 személy "tudósított"

A világkonferencia nem hozott ugyan döntő fontosságú új javaslatokat a fenntartható fejlődés előmozdítása érdekében, de megerősítette az intézmények, és eddigi célok és programok szerepét. Lényegében az új feltételeknek megfelelően határozta meg a fenntartható fejlődés prioritásait ezekkel kapcsolatban a további tennivalókat. Ezt foglalta össze a már említett "Kívánatos jövő" /The Future we want/címen elfogadott program, integrálva a fenntarthatósággal, a zöld fejlődés előmozdításával és a szegénység felszámolásával kapcsolatos feladatokat. Figyelemreméltó az is, hogy az új program messzemenően épített a főtitkár által elindított globális környezeti felmérés eredményeire. Több vonatkozásban is háttérül szolgál a következő tizenöt évre szóló Fenntartható Fejlődési Célok" program megalapozáshoz, egyben között pl. abban, hogy a zöld gazdaság fejlesztésének feladataival kapcsolatban a hangsúlyt a nemzeti programokra helyezte, amelyeknek szintjén konkrétan határozhatók meg a célok és a feladatok, s könnyebben értékelhetők az eredmények. Lényeges az is, hogy a résztvevők jelentős pénzügyi támogatásra vállaltak kötelezettséget. Az államok, a multilaterális finanszírozó szervezetek és magánvállalatok 513 milliárd dollárra tettek ígéretet a fenntartható fejlődés, a zöld növekedés és a szegénység csökkentésével kapcsolatos programok és projektek finanszírozáshoz. Nyolc nemzetközi fejlesztési bank egyezett meg abban, hogy a következő évtizedben 175 milliárd dollárt fordítanak a fenntartható szállítási rendszer fejlesztésére. Magántársaságok vállalták, hogy 50 milliárd dollárral támogatják az energiaellátás bázisának kiszélesítését célzó programokat 2030-ig.

A világkonferencia nemcsak fenntartható fejlődés nemzetközi kormányzásának kérdéseit elemezte, jelentős javaslatok születtek intézményeinek fejlesztéséről is. Elhatározták a UNEP globális és regionális szerepének erősítését a különböző nemzetközi programok koordinálásában, a jövőre vonatkozó stratégiai programok kezdeményezésében és kidolgozásában. Központi fontosságúnak tekintette a világkonferencia tudósok és a tudományos intézmények szerepének erősítését, a tudomány és a fenntartható fejlődéssel foglalkozó politikai intézmények együttműködésének intenzívebbé tételét. Ehhez különböző intézmények, panelek, kutató és információs hálózatok és értékelő tevékenységekre alakult bizottságok kialakítását javasolták. Ebben a munkában és a tudományos kérdésekkel foglalkozó olyan jelentések kialakításában, mint a "Globális Környezeti Helyzet /Global Environment Outlook jelentősen megerősítették a UNEP tudományos vezetőjének / Chief Scientist/ felhatalmazását.

Minőségi változáshoz vezethet a UNEP helyzetében és szerepében a RIO+20 ajánlásának az a következménye, amelynek nyomán, 2013-ban az ENSZ Közgyűlés határozata kimondta a UNEP kormányzó tanácsának megszüntetését és az intézmény élére az ENSZ Nemzetközi Környezeti Közgyűlése elnevezésű globális testület létrehozását, amelyben a Világszervezet valamennyi tagállama részt vehet³⁴. Ez a testület

³⁴ General Assembly A/RES/67/251,

amellett, hogy betölti a UNEP kormányzásának feladatát stratégiai fontosságú határozatokat hozhat globális környezeti témákban és javaslatokat tehet az ENSZ közgyűlése számára amelynek hatása a Világszervezet egész rendszerét érintheti.

Lényeges eredménynek tekinthető a kezdeményezés az elmúlt években kötött globális multilaterális környezeti egyezmények és a fenntartható fejlődés operatív programjainak jobb összekapcsolására is. Az eddigiekben ugyanis, annak ellenére, hogy a multilaterális egyezményekkel kapcsolatos feladatok kezelését valamelyik, a témakör jellegének megfelelő nemzetközi szervezetre bízták, meglehetősen gyenge volt az intézményes kapcsolat a központi operatív programok és az intézmények között. Ez a kapcsolat szinte hiányzott regionális és állami szinten.

A Rio+20, 2012-ben a világkonferenciák jelentőségét és többdimenziós szerepének fontosságát is bizonyította a globális kormányzásban. Az a kérdés azonban, hogy XXI századra jellemző feltételek között a kormányok és a nemzetközi élet más szereplői is, pl. a nemzetközi civil szervezetek milyen mértékben és gyakorisággal fogják felhasználni eszközként a nemzetközi konferenciákat céljaik elérésére, valószínűleg még nagyobb mértékben függ majd a vezető hatalmak érdekviszonyaitól és kezdeményezési hajlandóságától.

A globális környezeti kormányzás eszközei között döntő fontosságú a különböző környezeti kihívások, és problémák közös kezelést szolgáló multilaterális és bilaterális környezeti egyezmények természetesen elsősorban a kereteket alakítják ki általában vagy valamelyik adott területen. Fontos feladat lenne annak elemzése, hogy mi valósult meg a bennük foglaltakból. Ez természetesen nehéz feladat. . 2015-ben ugyanis 1100 multilaterális és 1500 bilaterális környezeti egyezményt tartottak nyilván. . Az átfogó, tehát valamennyi államra kiterjedő egyezmények mellett jelentősek a csak néhány résztvevőt magában foglaló vagy bilaterális egyezmények is. Figyelembe kellene venni azokat az egyezményeket is, amelyek a XX század első felében, sőt ezt megelőzően is születtek. A XX század első felében megkötött egyezmények többségének központ kérdése a növény és állatvilág védelme és megőrzése volt. Ezek egyik példája az 1933as londoni konvenció:”London Convention on Preservation of Fauna and Flora in Their Natural State”. Ez az egyezmény főként Afrikára vonatkozott. Hasonló célokat tűzött ki az amerikai földrészre vonatkozóan azonos nevű 1940-es washingtoni egyezmény. Megállapodások születtek a bálnavadászat gyakorlatáról, a tengeri halászatról, a madárvédelmről is. A XX század második felében számottevően megnőtt a környezeti egyezmények száma és egyre több területre terjedtek ki. Az ENSZ nyilvántartása szerint, 2013-ban a multilaterális környezeti egyezmények, a fő problémakörök szerint a következőképp oszlottak meg:energia 43, Vizügyek 104, Települési rendszerek 30, Általános természeti védelem 171, Tengerek és óceánok 125, Általános szennyezési témakörök 90, Atmoszféra-szennyezés 13, Óceánok szennyezése 25, Hulladékkezelés 9, Élőlények védelme 251, Mezőgazdasággal kapcsolatos 43, Madarak védelme 4, Halak védelme és halászat 108, Emlősök védelme 39. Fegyverzettel kapcsolatos környezeti egyezmények 6. A multilaterális jelző természetesen nem azt jelenti, hogy a világ valamennyi államát magukban foglalják vagy azokat valamennyi állam ratifikálta. A többé kevésbé globális környezeti egyezmények száma kb. 350 volt. Ezek „sorsát”, vagyis teljesítésüket, esetleges módosításukat, kiegészítésüket különböző nemzetközi szervezetek titkárságai kísérik figyelemmel³⁵. . Az egyezmények gyakorlatilag minden lényeges környezeti témát

---

³⁵Az alábbi, szervezeteknek, illetve titkárságaiknak vannak jelentős és /vagy/ specifikus megbízásaik a fenntartható fejlődés jövőjével kapcsolatban, a globális környezeti kormányzással kapcsolatban: Basel Convention Secretariat Convention on Biodiversity (CBD);Universal Postal Union(UPU);Secretariat Convention on International Trade in Endangered Species (CITES);Secretariat Convention on Migratory Species (CMS);Secretariat Economic and Social Commission for Africa (ECA);Economic Commission for Europe (ECE);Economic and Social Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC);Economic and Social Commission for Asia and the Pacific (ESCAP);Economic and Social Commission for West Asia (ESCWA);Food and Agriculture Organization (FAO);Global Environment Facility (GEF);International Atomic Energy Agency (IAEA);International Civil Aviation Organization (ICAO);International Fund for Agricultural Development (IFAD);International Labour Organization (ILO);International Maritime Organization (IMO);International Strategy for Disaster Reduction (ISDR);Secretariat International Trade Center (ITC);International Telecommunication Union (ITU);Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA);Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR);Ramsar Convention on Wetlands Secretariat Convention to Combat Desertification (CCD);Secretariat UN Conference on Trade and Development (UNCTAD);UN Department of Economic and Social Affairs; United Nations Development Programme(UNDP);United Nations Environment Programme (UNEP);United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO);United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC);United Nations Human Settlements Programme (HABITAT);United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR);United Nations Children’s Fund(UNICEF);United Nations Industrial Development Organization (UNIDO);United Nations Institute for Training and Research (UNITAR);United Nations University(UNU);World

érintenek. Egyik lényeges probléma az, hogy hasonlóan a nemzetközi jog sok más területéhez, nem mindegyik egyezmény és nem mindenütt került be a nemzeti jogrendszerbe. További lényeges kérdés a multilaterális környezeti egyezmények harmonizáltsága a más funkcionális területeken kötött és érvényben lévő multilaterális egyezményekkel. A Világkereskedelmi Szervezet szerint pl több mint 20 lényeges multilaterális környezeti egyezmény ütközik a multilaterális kereskedelmi egyezményekkel, illetve a WTO keretében működő különböző más megállapodásokkal. Évek óta napirenden van ezek összehangolásának témája, azonban eddig viszonylag kevés eredmény született, ami jelentős mértékben korlátozza a környezeti egyezményekben foglaltak teljesítését, és a nemzeti környezetpolitikák hatékonyságát.³⁶

A környezeti vonatkozású globális kormányzás gyakorlatában a XXI században a fontos és sajátos területet alkotnak a globális közjavakkal kapcsolatos operatív tevékenységek. Történelmileg a legrégebb terület az óceánok és a tengerek „használatával” függ össze. A globális kormányzás az 1982-ben megkötött ENSZ Tengerjogi Egyezményére épül³⁷, amelyik átfogó jogszabályok rendszere: kiterjeszti az államok területi jogait, meghatározza a halászattal és hajózással kapcsolatos szabályokat és a tengerfenékben rejlő ásványi kincsek kiaknázásának módozatait, feltételeit.³⁸ A globális közjavak közös menedzselésének másik fontos területe a világűr. Az ezzel összefüggő jogi kereteket ugyancsak nemzetközi egyezmény foglalja össze, az ún. üregyegyzmény, pontosabban Egyezmény az államok tevékenységével kapcsolatos elvekről a világűr felderítésében és használatában, beleértve a holdat és más égitesteket is. (Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies) A szerződés egyrészt kimondja, hogy a világűr „mindenkié” szabadon kutatható s egyetlen állam sem rendelkezhet vele, Kiemeli azonban az egyes államok felelőségét az űrkutatásban okozott károkért. Védi az űrhajósokat és megtiltja nukleáris és más tömegpusztító fegyverek elhelyezését az űrben. Az ENSZ keretében működő „űr hivatal” (UN Office of Outer Space Affairs) segíti etően a nemzetközi együttműködést. A kormányok fő fóruma a világűrrel kapcsolatos jogi és más problémák megvitatására a „Világűr békés felhasználásával foglalkozó bizottság (COPUOS) és ennek tudományos és műszaki, valamint az űrforgalommal és hulladékkal foglalkozó albizottságai. Bizonyos térségek, pl. az Anarktika különleges védelme és az ezzel összefüggő tevékenységek közös menedzselése, ugyancsak a környezeti kormányzás részei. A föld atmoszférájának védelme és az éghajlati változásokkal összefüggő olyan feladatok, mint a bolygó további felmelegedésének fékezése ugyancsak a közjavak kormányzásának részei. Az említett feladatokkal összefüggésben különösen lényeges problémák forrásai az államok eltérő érdekei és különböző érdekek érvényesítő képességei. Ezek közös problémák, azonban az egyes területeken igen sok a specifikus téma, s ezért az eszközök is eltérőek a viták, a konfliktusok rendezésére.

Az ENSZ államai, a körülötte kiépült tudományos és politikai civil szervezetek hálózata a Világszervezet vezető testületei és személyiségei, részben a különböző programok végrehajtásának tanulságai, részben a bírálókat, de mindenekelőtt az új kihívások hatására, a XXI század második évtizedében különösen jelentős erőfeszítéseket tettek a rendszer hatékonyságának növelésére. Ebben a folyamatban Ban Ki-mun az ENSZ főtitkára véleményem szerint joggal nevezte sordöntő esztendőnek az ENSZ hetvenedik évfordulójának esztendejét a világ és az ENSZ számára.

© DKE 2018

<http://www.southeast-europe.org>
Levél: [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org)

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a [dke\[at\]southeast-europe.org](mailto:dke[at]southeast-europe.org) címre. *A cikket a következőképpen idézze:*

Simai Mihály: A gazda nélküli világ menedzserei (A fenntartható fejlődés jövője és a globális kormányzás). *International Relations Quarterly*, Vol. 9. No.1. (2018 Tavasz-nyár) 26 p. Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*

Bank; World Food Program (WFP); World Health Organization (WHO); World Intellectual Property Organization (WIPO); World Meteorological Organization (WMO); The World Trade Organization (WTO); World Tourism Organization (WTO); Secretariat United Nations Population Fund (UNFPA); Division for Sustainable Development (UNDESA/DSD)

³⁶ Lásd részletesen: WTO: Matrix on Trade Related Measures Pursuant to Selected Multilateral Environmental Agreements. Geneva, 2013.

³⁷ Az egyezmény hatályon kívül helyezte a XVII században született koncepciót a tengerek szabadságáról, amelyik az államok jogait egy meghatározott, rendszerint három tengeri mérföldes partjaikat övező tengeri sávra korlátozta. Ezt az ágyúkkal belőhető távolság alapján állapították meg. Ezen túli a tengereket, mindenki számára szabad nemzetközi vizeknek tekintették.

³⁸ Ennek közös kezelésére alakították meg a Nemzetközi Tengerfenék Hatóságot. (International Seabed Authority)